

**SABIEDRISKĀS POLITIKAS CENTRS
PROVIDUS**

Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums

Indra Dedze, Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS

Maiga Krūzmētra, Latvijas Lauksaimniecības Universitāte

Ingrīda Mikiško, Jelgavas reģionālais Pieaugušo Izglītības centrs

Rīga

2004

Aizvien aktuālāka Latvijā kļūst problēma – bez pamatizglītības palikušie bērni, viņu nākotne un tālākizglītības iespējas. Sabiedriskās politikas centrs „PROVIDUS” piedāvā ziņojumu par pētījumu „Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums”, kurā atspoguļots tas faktoru kopums, kas ietekmē šo parādību, un iezīmēti problēma risināšanas ceļi.

Autoru kolektīvs izsaka pateicību visiem tiem izglītības un bērnu tiesības aizsardzības speciālistiem, kas palīdzēja sagatavot pētījumu.

Pētījumu finansēja sabiedriskās politikas centrs „PROVIDUS”.

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce obligāta.

SATURS

Ievads	5
Pētījuma pamatjēdzieni	7
Tabulu saraksts	9
Attēlu saraksts	10
Darbā lietojamie saīsinājumi	10
Pētījuma metodoloģisks un metodisks raksturojums.....	11
Pētījuma pamatgrupu raksturojums	14
Ģimene	14
Skolēni	18
Pamatizglītības sekmīgu apguvi traucējošo faktoru kopums	25
Ārējie faktori	25
Iekšējais faktors	27
Atbiršanas iemesls	30
Pamatizglītību nesaņēmušo plānotās perspektīvas	32
Ieteikumi	36
Literatūras saraksts	38
Pielikumi	39
Intervija ar skolēnu	41
Intervija ar vecākiem	43
Intervija ar skolotājiem.....	44
Albānijas un Latvijas pētījumu salīdzinājuma dati*.....	46

IEVADS

2000. gadā Eiropas Savienības pieņemtais Mūžizglītības memorands uzsver izglītības lomu XXI gadsimtā, norādot, ka Eiropa neapstrīdami ir iegājusi Zināšanu ērā un tādēļ izglītības procesa organizēšanā ir nepieciešama pāreja uz mūžizglītību, kas nodrošinātu kvalitatīvas izglītības iespējas visiem cilvēkiem visā viņu mūža garumā [A Memorandum on Lifelong learning, Brussels, 30.10.2000]. Uz Mūžizglītības memoranda bāzes Barselonas Eiropadomē 2002. gada martā [Presidency Conclusions. Barcelona, European Council, 15 and 16 March 2002] visām dalībvalstīm tika noteikti kopējie mērķi izglītībā, kas ietver pamatizglītības kvalitātes paaugstināšanu, vidējo izglītību ieguvušo skaita pieaugumu un arī darbspējīgo tālākizglītošanos. Skaitliski tas formulēts:

- panākt, lai līdz 2010. gadam Eiropā būtu vismaz 85% jauniešu vecumā līdz 22 gadiem ar vidējo izglītību,
- mazāk nekā 10% agri skolu atstājušo (ar pamatizglītību 18-24 gadu vecumā),
- vājo lasītpratēju skaits samazinājies vismaz līdz 20%,
- eksakto studiju absolventu skaits pieaudzis vismaz par 15%,
- vismaz 12,5% dalībnieku mūžizglītībā (25-64 gadu vecumā) ([www.ue.eu.int/...](http://www.ue.eu.int/)).

Tā kā Latvija kopš 2004. gada 1. maija ir kļuvusi par ES dalībvalsti, tad šie dokumenti pilnībā attiecas arī uz Latviju. Jaunākais ES jauno un veco dalībvalstu izglītības jomas izvērtējums atklāj, ka Latvijas rādītāji pozīcijās, kuras pagājušogad Eiropas Padome izvirzīja par ES mērķiem līdz 2010. gadam, ir vieni no zemākajiem. Latvijā, salīdzinot ar citām valstīm, maz ir jauniešu ar vidējo izglītību, bet daudz ir tādu, kuri mācības pamet jau pēc pamatskolas un kuriem ir vājas zināšanas lasītprasmē, matemātikā un dabaszinātnēs.

Latvija salīdzinājumā ar citām ES valstīm

Vidējo izglītību ieguvuši

(%, 22 gadu vecumā)

Zviedrija	89,3
Igaunija	89,2
Somija	87,3
Austrija	86,5
Lietuva	83,5
Itālija	72,9
Latvija	71,2
Spānija	66,6
Portugāle	44,9

Agri skolu atstājušie

(%, ar pamatizglītību 18-24 gadu vecumā, tālāk nemācoties)

Latvija	19,3
Lietuva	14,3
Igaunija	12,6
Zviedrija	10,0
Somija	9,9
Austrija	9,5
Slovākija	5,6
Čehija	5,4
Slovēnija	4,8

Avots: European Commission (2003)

Protams, viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir palielināt vidējo izglītību ieguvušo skaitu, bet to varēs veikt tikai tad, ja pieaugs jauniešu motivācija mācīties tālāk pēc obligātās pamatizglītības iegūšanas un vienlaicīgi pieaugs arī pilnu pamatizglītību ieguvušo skaits.

Šajā sakarā sabiedrībā šā gada pavasarī radās satraukums. 2003/2004. mācību gada laikā LR IZM ir mainījusi noteikumus par pamatskolas beigšanu. Līdz šim beigt pamatskolu bija iespējams arī ar nesekmīgām atzīmēm, saņemt atestātu par pamatizglītību un mēģināt iestāties kādā no arodskolām. Pēc jaunajiem noteikumiem, kuri pieņemti 2002. gada 21. novembrī, atestātu saņems tikai tas devītās klases beidzējs, kuram zemāks vērtējums par četri būs ne vairāk kā trīs priekšmetos. Pretējā gadījumā tiks izsniegta liecība, kas nozīmēs, ka pamatizglītība nav iegūta. Tāpat jaunie noteikumi paredz ierobežojumu virzībai uz profesionālo izglītību, jo profesionālās izglītības iestādēs pamatā būs liegta iespēja iestāties audzēkņiem, kuri būs saņēmuši tikai liecību, bet ne atestātu.

Jebkurai parādībai svarīgi ir zināt kvantitāti. 2004. gada 23. aprīlī NRA rakstīja, ka apmēram 14 procenti skolēnu saņems tikai liecības. 2004. gada 12. maijā DIENA rakstīja, ka ap četriem tūkstošiem skolēnu var palikt bez pamatizglītības. 2004. gada 25. maijā NRA raksta, ka bez atestāta varētu palikt četri līdz seši tūkstoši skolēnu. Tas liecina, ka pagaidām eksistē pieņēmumi, jo faktisko situāciju mēs uzzināsim tikai, apkopojot izlaidumu rezultātus. Tomēr vairāk par šiem kvantitatīvajiem rādītājiem mūs interesē tas faktoru kopums, kas rada šādu gan no šo jauniešu perspektīvām, gan arī no visas sabiedrības attīstības viedokļa nepieņemamu parādību. Kā liecina 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti, Latvijā 13,9% jauniešu vecumā no 15 līdz 19 gadiem ir bez pabeigtas pamatizglītības [Latvijas 2000. gada..., 188.lpp]. Tas ir pietiekoši liels skaits, lai šādu situāciju nosauktu par sabiedrības problēmu.

PĒTĪJUMA PAMATJĒDZIENI

Adekvāts – vienāds, līdzvērtīgs, pilnīgi atbilstošs, tāds pats [Svešvārdu vārdnīca. Rīga, 1969, 15.lpp.]; savam uzdevumam precīzi atbilstošs [Svešvārdu vārdnīca. Jumava, 1999].

Agresija, agresīva uzvedība – destruktīva uzvedība, kuras iemesls bieži ir frustrācija; pēc formas visbiežāk iedala verbālajā (runas), fiziskajā un pastarpinātajā [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 7-8. lpp.].

Atbirstošie – atbirstošie skolēni ir tādi skolēni, kuri neregulāri apmeklē skolu vismaz jau vienu pusgadu un kuriem līdz ar to ir nesekmība vairākos mācību priekšmetos, kas draud ar pamatizglītības atestāta nesaeņemšanu [autoru formulējums].

Atbirušie – atbirušie skolēni ir pusaudži, kuri nav ieguvuši pilnu pamatskolas izglītību un skolu vairs vispār neapmeklē [autoru formulējums].

Cēlonis – parādība, kas nepieciešami rada, nosaka citu parādību [Latviešu valodas vārdnīca. Rīga, Avots, 1987, 149. lpp.]; dabiskie vai mākslīgie iemesli, procesi, kas var izskaidrot novērotā objekta stāvokli vai pārmaiņas [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 32.lpp.].

Devianta uzvedība – jebkura novirze no sabiedrībā pieņemtiem uzvedības standartiem [Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērniem pašvaldībās. Rīga, UNDP, 2003, 56. lpp.].

Disfunkcionāla ģimene – vāji funkcionējoša ģimene, kas nespēj apmierināt atsevišķu indivīdu pamatvajadzības gan attiecībā uz individuāciju un separāciju, gan tuvību. Sociālajā darbā izdala 3 ģimeņu disfunkciju veidus – nepieciešamās funkcijas trūkums, nepareiza funkcija, funkciju konflikts [Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērniem pašvaldībās. Rīga, UNDP, 2003, 52. lpp.].

Frustrācija – sasprindzinājuma stāvoklis sakarā ar subjektīvi uztvertu nespēju sasniegt nozīmīgu mērķi un apmierināt savas vajadzības [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 46.lpp.].

Intervija – saruna ar īpašu ievirzi, kuras laikā tiek uzdoti jautājumi, lai iegūtu noteikta rakstura informāciju. Ja uzdod iepriekš sagatavotus jautājumus noteiktā secībā, tad intervija ir standartizēta [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 62.lpp.].

Kompetents – 1)apveltīts ar noteikta veida sociālām pilnvarām; 2) zinošs, informēts un spējīgs kādā nozarē. Jaunākajā skolas vecumā veidojas sociālas kompetences vajadzība, kuras tālāka attīstība nodrošina arī cilvēka sociālo efektivitāti un apmierinātību ar dzīvi [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 79.lpp.].

Konformisms – indivīda uzvedības vai pārliecības maiņa iedomāta vai reāla grupas spiediena rezultātā, indivīda pakļaušanās grupas ietekmei:

- **piekrišana** – konformisms, kur konkrēta indivīda uzskati atbilst grupas uzskatiem;
- **pakļaušanās** – konformisms, kur indivīds uzvedībā un rīcībā pakļaujas grupas spiedienam, lai gan pats tam nepiekrīt [Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērniem pašvaldībās. Rīga, UNDP, 2003, 53. lpp].

Margināla grupa – grupa, kas nostumta sociālā, politiskā perifērijā; padarīta par maznozīmīgu [Svešvārdu vārdnīca. Rīga, Jumava, 1999, 459. lpp.].

Motivācija – vajadzības, intereses, tiecības un citi uzvedību veicinošie un vadošie elementi, kas ar attiecīgo darbību raksturo arī cilvēka personību [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 90. lpp.].

Pašvērtējums – Es koncepcijas pamatkomponents, kas raksturo gan cilvēka apmierinātību ar sevi kopumā, gan arī ar savām spējām, īpašībām un sekmēm dažādos darbības veidos [Psiholoģijas vārdnīca. Rīga, 1999, 101.lpp.]

Profesionālisms, profesionalitāte – profesionālā meistarība, kvalificētība., sagatavotība kāda darba veikšanai [Svešvārdu vārdnīca. Rīga, Jumava, 1999, 417., 629. lpp.].

Sociālā atstumtība - process, kurā indivīds nabadzības, nepietiekamas izglītības, diskriminācijas vai citu apstākļu dēļ nespēj pilnībā vai daļēji iekļauties sabiedrībā un piedalīties sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē [Eiropas Komisijas Sociālās iekļaušanas ziņojums, 2003., 9.lpp.].

Sociāla grupa – sabiedrības sociālas struktūras elements; skaitliski ierobežots, pēc kādām noteiktām formālām vai būtiskām pazīmēm no sociāla veseluma nodalīts cilvēku kopums

[Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. Rīga, 2000., 190. lpp.].

Sociāli-teritoriālas kopības (dzīvesvietas kopība) – sociālas grupas, ko veido cilvēki, kuri pastāvīgi dzīvo noteiktā teritorijā, piemēram, pilsētu un lauku iedzīvotāji [Энциклопедический социологический словарь. Москва, ИСПИ РАН, 1995, стр. 478-479].

TABULU SARAKSTS

1.tabula.	Plānotais un reālais respondentu sadalījums pa pētījumam izvēlētajām teritorijām	13
2.tabula.	Apsékoto skolēnu sadalījums pa vecuma grupām,%	13
3.tabula.	Apsékoto skolēnu ģimeņu raksturojums, % no apsékoto ģimeņu skaita	15
4.tabula.	Apsékoto ģimeņu ienākumi, % no apsékotajām ģimenēm	15
5.tabula.	Apsékoto skolēnu vecāku izglītības līmenis, % no attiecīgās grupas	16
6.tabula.	Problēmu esamība skolēnu ģimenēs skolotāju un skolēnu skatījumā	16
7.tabula.	Problēmu esamība skolēnu ģimenēs skolotāju skatījumā pilsētās un laukos	16
8.tabula.	Dzimuma ietekme uz bērnu un vecāku kontaktiem, %	17
9.tabula.	Skolēna dzimums un vecāku kontakti ar skolu, % no aptaujātajiem skolēniem	17
10.tabula.	Smēķēšanas, alkohola un narkotiku lietošanas fakts skolotāju skatījumā, %	18
11.tabula.	Skolēnu smēķēšana atkarībā no skolas atrašanās vietas, % no grupas	19
12.tabula.	Iesaistīšanās algotā darbā, % no attiecīgās grupas	20
13.tabula.	Priekšmetu uzskaitījums, kuros aptaujātajiem ir nesekmīgas atzīmes,	20
14.tabula.	Skolēnu motivētība mācīties skolotāju skatījumā, % no apsékoto kopuma	21
15.tabula.	Skolas noteikumu ievērošana sociāli-teritoriālā griezumā, %	22
16.tabula.	Skolotāju-skolēnu attiecības skolēnu skatījumā, % no skolēnu skaita	23
17.tabula.	Agresivitātes izpausmes skolēna uzvedībā skolotāju skatījumā, %	23
18.tabula.	Skolēnu – skolotāju savstarpējo attiecību vērtējums skolēnu skatījumā, % no aptaujāto skaita	24
19.tabula.	Izglītība kā nākotnes nodrošinātāja, % no skolēniem sociāli-teritoriālā griezumā	27
20.tabula.	Savas kompetences vērtējums, % no skolēniem	28
21.tabula.	Savas kompetences vērtējums, % no apsékoto grupas	29
22.tabula.	Atbiršanas iemesli respondentu skatījumā (aprēķināts % no sniegtajām atbildēm)	30
23.tabula.	Atbiršanas iemeslu ranžejums	31
24.tabula.	Vēlme turpināt mācīšanos, % no apsékotajiem	32
25.tabula.	Vēlme turpināt mācīšanos dzimumu griezumā, % no apsékotajiem grupā	32
26.tabula.	Mācību turpināšanas variants, % no apsékotajām grupām	33
27.tabula.	Mācību turpināšanas variants sociāli-teritoriālā aspektā, % no apsékotajām grupām	33

ATTĒLU SARAKSTS

1.attēls.	Ģimenes dzīves vietas maiņa 90. gados, % no apsekoto ģimeņu skaita.....	14
2.attēls.	Skolēnu motivētība mācīties skolotāju skatījumā, % no intervēto kopuma.	21
3.attēls.	Izglītība kā nākotnes nodrošinātāja, % no skolēniem.....	27
4.attēls.	Skolēnu un skolu atstājušo apmierinātība ar sevi, % no grupā aptaujātajiem.....	28
5.attēls.	Neregulāras apmeklētības uzsākšanas sākums, % no uzrādījušajiem.	29
6.attēls.	Atbiršanas faktoru kopums: līmeņi un to sastāvdaļas.....	35

DARBĀ LIETOJAMIE SAĪSINĀJUMI

ES – Eiropas Savienība

LR IZM – Latvijas Republikas Izglītības un Zinātnes ministrija

MIL – Masu informācijas līdzekļi

PĒTĪJUMA METODOLOĢISKS UN METODISKS RAKSTUROJUMS

PROVIDUS finansētā pētījuma "Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums" (2004. gads) **mērķis** ir censties fiksēt to faktoru kopumu, kuri visbūtiskāk ietekmē obligāto pamatskolas zināšanu savlaicīgu neapgūšanu un izstrādāt ierosinājumus LR IZM situācijas labvēlīgai koriģēšanai.

Jebkura pētījuma uzsākšana ir saistīta ar pamatkategoriju noskaidrošanu, kādas darba gaitā tiks izmantotas. Diemžēl pamatkategorijas formulēšana darba grupai radīja zināmas grūtības. Ja pētījuma objektu – skolēnus – bija iespējams izdalīt skaidri, tad pētījuma priekšmeta nosaukšana radīja grūtības. Līdzīgā, Albānijā veiktā pētījumā par pamatizglītību neieguvušiem jauniešiem autori izmantoja jēdzienu „School Dropout”.[„School Dropout...]. Arī Latviešu valodas vārdnīca [Rīga, 2004] uzrāda, ka pārnestā nozīmē par skolēniem var teikt, ka viņi atbirst vai ir jau atbiruši no skolas. Tātad, formāli pētījuma priekšmets bija „atbirstoši” vai jau „atbiruši” skolēni. Grupa centās atrast pieņemamāku pamatkategorijas formulējumu latviešu valodā, bet diemžēl pētījuma laikā to nespēja un palika pie iepriekš minētā.

Nākošais metodoloģiskais jautājums bija skaidrot, ko saprast ar „atbirstošs skolēns”, t. i., kādas ir „atbiršanas” pazīmes, lai varētu izdalīt tieši šo skolēnu grupu no visiem pārējiem skolēniem. 2004. gada 13.-15. maijā Sarajevā notika otrā starpvaldību konference „Izglītības loma sociālās atstumtības apkarošanā”. Viens no konferencē apspriežamiem jautājumiem bija, reintegrācijas programmas pusaudžiem, kuri pametuši mācības. Plaši tika apskatīts jautājums, vai skolēni paši pamet skolu, vai arī viņi no skolas tiek izstumti. Diskusiju rezultātā konferences dalībnieki secināja, ka nav īsti skaidra „drop-out” definīcija un līdz ar to apgrūtinātas ir parādības mērīšanas iespējas; uzskaitē pagaidām neaptver tos pusaudžus, kuri skolu vispār nav apmeklējuši [The Role].

Tā kā nav vienota viedokļa par šo jautājumu, tad darba grupa pieņēma viedokli, ka **atbirstošs ir tāds skolēns, kurš neregulāri apmeklē skolu vismaz vienu pusgadu un kuram līdz ar to ir nesekmība vairākos mācību priekšmetos, kas draud ar pamatizglītības atestāta nesaņemšanu, bet atbiris skolēns ir tāds, kurš nav ieguvis pilnu pamatskolas izglītību.**

Saistībā ar pētījuma pamatideju, grupai izvirzījās vairāki uzdevumi:

- 1. Noteikt pētījuma mērķgrupas.** Par tādām izvirzījās divas – paši skolēni un viņu vecāki, jo tikai kopumā šīs divas grupas veido skolēna izglītības perspektīvu. Skolotāji, kuri arī tika intervēti, uzstājās kā papildus informācijas avots par mērķgrupām.

2. **Sagatavot instrumentāriju interviju veikšanai.** Intervijas tests skolēniem ietver 31 jautājumu, no kuriem 26 ir slēgti un 5 atklāti jautājumi. Intervijas tests vecākiem ietver 22 jautājumus, no kuriem 19 ir slēgti un 3 atklāti jautājumi. Intervijas tests skolotājiem ietver 28 jautājumus, no kuriem 25 ir slēgti un 3 atklāti jautājumi.
3. **Veikt izlasi** - izlase ir veidota kā divpakāpju stratificēta gadījuma izlase, kur stratifikācija veidota pēc urbanizācijas pakāpes (Rīga, divas republikas pilsētas, viens rajona centrs un trīs lauku teritorijas, kas telpiski ir izkliedētas (skat. karti 1. pielikumā). Par primārām izlases vienībām gan pilsētās, gan lauku teritorijās tika pieņemtas skolas, par sekundārām – 9. klases, kurās ir nesekmīgi skolēni.
4. **Organizēt aptauju** Daugavpils pilsētas un rajona skolās, Jēkabpils pilsētas un rajona skolās, Jelgavas pilsētas un rajona skolās un Rīgas skolās.
5. **Veikt iegūto datu datorizētu apstrādi, pielietojot MS-Excel programmu un iegūto rezultātu analīzi.**
6. Sagatavot ziņojumu **par pētījuma rezultātiem pasūtītājam un materiālus publicēšanai masu informācijas līdzekļos.**

Pētījuma sākumā tika izvirzīts **pamatpieņēmums (hipotēze)** - nepastāv viens dominējošs skolēnu „atbiršanu” ietekmējošs faktors, bet šo parādību izsauc vairāku faktoru kopums.

Pētījumā kopumā bija paredzēts aptaujāt 500 respondentu, no kuriem 280 būtu skolēni, 101 – skolotājs un 119 vecāki vai personas, pie kurām skolēns dzīvo.

Reālā darba gaitā izveidojās nedaudz atšķirīgs intervēto skaits, kas atspoguļots 1. tabulā. Galvenās atšķirības starp plānoto un reāli izveidojušos izlasi ir:

1. vairāk nekā plānots ir aptaujāti vecāki un arī skolotāji,
2. vairāk ir aptaujāti lauku rajonu respondenti,
3. savukārt, neeksistējot skaidrai „dropout” definīcijai, grūtības radīja skolēnu stingrs sadalījums riska grupā un grupā, kas faktiski jau skolu vairs neapmeklē; līdz ar to riska grupa ir lielāka nekā plānots, bet otra - faktiski skolu vairs neapmeklējošo skaits - mazāka. Neskatoties uz to abas grupas ir pietiekoši lielas, lai par tām varētu izteikt secinājumus. Attiecīgi pirmajā grupā ir 204 skolēni un otrā - 78 skolēni.
4. plānotais aptaujāto skaits ir pārsniegts visās pētījumā ietvertajās teritorijās, it sevišķi Jēkabpils pilsētā un rajonā.

Pētījuma rezultātus var pieņemt par validiem. No prognozētā atbirstošo skolēnu kopuma ir intervēti 5,3%, savukārt no viņu vecākiem vai radniekiem - 42,5 %, un no šo skolēnu klašu audzinātājiem un priekšmetu skolotājiem - 100%.

1.tabula. Plānotais un reālais respondentu sadalījums pa pētījumam izvēlētajām teritorijām

Np /k		Pilsēta Plān. – Realiz.	Rajons Plān. – Realiz	Kopā Plān. – Realiz
1.	Jelgavas bloks			
	„Atbirstošie” un „atbirušie” pusaudži	40 - 35	40 - 41	80 - 76
	Vecāki	20 - 23	14 - 20	34 - 43
	Skolotāji	18 - 18	8 - 20	26 - 38
2.	Daugavpils bloks			
	„Atbirstošie” un „atbirušie” pusaudži	40 - 39	40 - 39	80 - 78
	Vecāki	20 - 20	14 - 15	34 - 35
	Skolotāji	18 - 18	8 - 15	26 - 33
3.	Jēkabpils bloks			
	„Atbirstošie” un „atbirušie” pusaudži	40 - 46	40 - 41	80 - 87
	Vecāki	20 - 7	14 - 27	34 - 34
	Skolotāji	18 - 25	8 - 39	26 - 64
4.	Rīgas pilsēta			
	„Atbirstošie” un „atbirušie” pusaudži	40 - 41	0	40 - 41
	Vecāki	17 - 17	0	17 - 17
	Skolotāji	23 - 23	0	23 - 23
	Kopā	314 - 312	186 - 257	500 - 569

No 282 skolēniem-respondentiem 68,4% ir zēni un 31,6% - meitenes, kas dod iespēju virkni jautājumu apskatīt arī dzimumu griezumā. Tāpat izlasē ir aptverti jaunieši vecumā no 14 līdz 20 gadiem. Mūs interesējošajā vecuma grupā tie procentuāli sadalījās šādi:

2.tabula. Apsékoto skolēnu sadalījums pa vecuma grupām,%

14 gadi	15 gadi	16 gadi	17 gadi	18 gadi	Vairā par 18
4,4 %	34,8 %	31,6 %	19,6 %	6,3 %	3,2 %

Kopumā respondenti nāk no 14 vidusskolām, 1. ģimnāzijas, 4 vakara/maiņu/neklāties vidusskolām, 13 pamatskolām un 1 internātskolas, kas dod iespēju konstatēt situāciju arī dažāda tipa mācību iestādēs.

Aptaujas gaitā mēs ieguvām arī 97 pilnus (skolēnu, skolotāju, vecāku) aptaujas rezultātu komplektus, t.i., trīs salīdzināmus viedokļus, sākot no skolēna pašvērtējuma, skolotāja un kāda no vecākiem vērtējumu tieši par šo skolēnu. Tas var papildināt un precizēt skatījumu uz minēto problēmu.

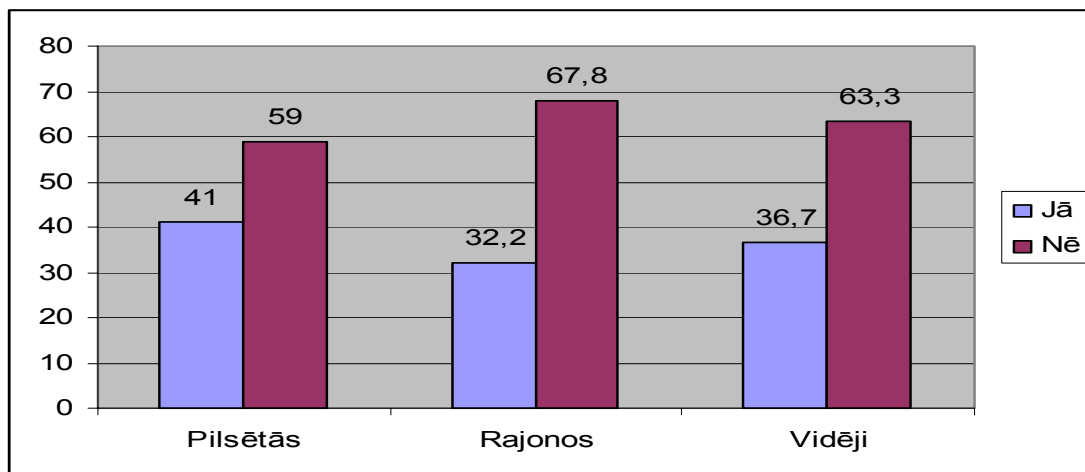
PĒTĪJUMA PAMATGRUPU RAKSTUROJUMS

Lai pārietu pie faktoru analīzes, kas rada situāciju, kurā daļa 9. klašu skolēnu nesaņem apliecību par pamatskolas beigšanu, mūsu skatījumā vispirms nepieciešams dot raksturojumu skolēniem un viņu ģimenēm kā sociālām grupām. Kā jau atzīmēts, informāciju par sevi deva paši skolēni, viņu vecāki un arī skolotāji. Uz šīs informācijas bāzes bija iespējams veidot pamatgrupu raksturojumu.

ĢIMENE

Informāciju par ģimeni deva kāds no ģimenes locekļiem respondenta statusā. Vairāki ģimenes raksturojumi iegūti arī no skolēnu un skolotāju anketām. Uz šīs informācijas bāzes noskaidrojās vairākas svarīgas ģimeņu iezīmes.

5. Vairāk nekā trešdaļa no apsekotajām ģimenēm 90. gadu laikā ir mainījušas dzīves vietu, pie kam pilsētās dzīvojošās ģimenes vairāk nekā laukos dzīvojošās.

1.attēls. Ģimenes dzīves vietas maiņa 90. gados, % no apsekoto ģimeņu skaita.

Šim faktam būtu jāpievērš uzmanība, jo gan skolotāji, gan arī vairāki skolēni dzīves vietas maiņu ir pieminējuši kā iespējamu cēloni problēmām mācībās.

5.tabula. Apsekoto skolēnu vecāku izglītības līmenis, % no attiecīgās grupas

	Līdz 8. klasēm	8 klases	9 klases	Nepabeigta vidējā	Vidējā vispārējā	Vidējā speciālā	Augstākā
Mātei	4,7	12,3	2,8	20,7	21,7	32,1	5,7
Tēvam	3,7	16,0	4,9	22,2	27,2	17,3	8,7

10. Pēc skolotāju viedokļa, lielākajā daļā ģimeņu ir problēmas, kas var atstāt iespaidu uz skolēna sekmību. Skolēni gan šādas problēmas saredz daudz mazāk, kas var būt saistīts vai nu ar neprasmī tās formulēt, vai arī nevēlēšanos tās publiskot.

6.tabula. Problēmu esamība skolēnu ģimenēs skolotāju un skolēnu skatījumā

	Pastāv problēmas	Iespējams pastāv	Tādu nav
Skolotāju skatījumā	44,7%	44,7%	10,6%
Skolēnu skatījumā	38,5%		61,5%

Daži vērtējumi no skolotāju anketām:

- *Tēvs invalīds, iespējams lieto alkoholu.*
- *Pārdzīvo, ka tēvs lieto alkoholu un ģimenē tādēļ notiek strīdi.*
- *Vecāku atšķirīgās prasības pret bērnu.*
- *Tēva nav, māte dzer.*
- *Māte ir bezdarbniece.*
- *Patēvs ir apcietināts, bet māte saietas ar citu vīrieti.*
- *Vecāki kārto savstarpējās attiecības, tādēļ nav laika dēlam utt.*

Daži vērtējumi no pašu skolēnu anketām:

- *Bija lielas problēmas ar māti, nācās iet projām no mājām.*
- *Brālis slīka depresijā un man vajadzēja būt ar viņu kopā mājās.*
- *Ģimenes konflikti.*
- *Nomira māte.*
- *Bija konflikts ar vecākiem par mācībām utt.*

Ģimenes problēmas ir vienlīdz aktuālas kā pilsētās tā arī lauku skolu skolēniem.

7.tabula. Problēmu esamība skolēnu ģimenēs skolotāju skatījumā pilsētās un laukos

	Pastāv problēmas	Iespējams pastāv	Tādu nav
Pilsētās	41,5	47,5	11,0
Laukos	48,1	41,5	10,4

11. Ģimenē nepastāv ciešas saites starp skolēniem un viņu vecākiem. Par to liecina vismaz trīs momenti.

Pirmkārt, tikai 16,8% skolēnu pastāvīgi apspriež savas problēmas ar vecākiem, 24,0% - to nedara nekad. Šai aspektā ir vērojamas zēnu un meiteņu rīcības nelielas atšķirības. No vienas puses zēni vairāk nekā meitenes ir atzīmējuši, ka parasti apspriežas ar vecākiem, bet tai pat laikā ievērojami vairāk zēnu nekā meiteņu to nedara nekad.

8.tabula. Dzimuma ietekme uz bērnu un vecāku kontaktiem, %

Dzimums	Vai Tu ar vecākiem jebkad apspried savas problēmas?		
	Parasti	Reizēm	Nekad
Meitenes	13,0	71,0	15,9
Zēni	18,0	54,0	28,0

Otrkārt, vecāki maz seko bērnu mācībām (64,3% to dara tikai reizēm vai nedara nekad). Šī situācija vienlīdz vērojama kā pilsētnieku ģimenēs (62,5%), tā arī laucinieku ģimenēs (62,0%).

Treškārt, gandrīz pusē ģimeņu (44,6%) bērna dzīves perspektīvas, kas saistītas ar izglītošanos, nav nopietni apspriestas. Arī šai rādītājā nav lielas atšķirības starp ģimenēm pilsētās (42,1%) un laukos (47,5%).

12. Diemžēl vecākiem nav ciešu saišu ar skolu. Pēc vecāku sniegtās informācijas 70,0% no viņiem skolu ir apmeklējuši. Pēc skolotāju skatījuma 70,8% vecāku kontaktus ar skolu ir uzturējuši. Šeit viedokļi saskan. Vienīgi skolotāji ir precizējuši kontaktu līmeni. Regulāri kontaktus ir uzturējuši tikai 16,8% no vecākiem. 54,0% vecāku kontaktus ar skolu ir uzturējuši tikai reizēm, kas, kā redzams, ir bijis nepietiekoši.

Zēnu vecāki ir izrādījuši divreiz lielāku aktivitāti, lai tiktos ar skolotājiem, tomēr kopumā no vecākiem varēja gaidīt lielāku aktivitāti un ieinteresētību risināt savu bērnu mācību problēmas.

9.tabula. Skolēna dzimums un vecāku kontakti ar skolu, % no aptaujātajiem skolēniem

Dzimums	Vai skolēna vecāki tikās ar skolotājiem?		
	Parasti	Reizēm	Nekad
Meitenes	14,1	74,6	11,3
Zēni	28,3	57,2	14,5

Kopumā jāsecina, ka ģimenes, no kurām nāk „atbirstošie” skolēni, varētu raksturot kā disfunkcionālas. Ģimenes loma savu bērnu izglītības problēmu risināšanā ir

nepietiekoša. Vienīgi ir jautājums par to, vai šādu rīcību nosaka vecāku neprasme veikt pusaudžu ar problēmām audzināšanu vai arī tā ir vienaldzība pret saviem bērniem.

SKOLĒNI

Skolēnu kā sociālas grupas raksturošanai ir izmantota paša skolēna dota informācija, skolotāja skatījums un arī vecāku viedoklis (informāciju par skolēnu 82,2% gadījumos ir devušas mātes, 5,6% gadījumos – tēvi un 12,2% gadījumos – dažādas pakāpes radnieki, pie kuriem skolēns dzīvo vai internātskolas audzinātāji). Apvienojot šo dažādo skatījumu vienā veselumā, mēs ieguvām zināmu vispārinājumu par apsekoto skolēnu kopumu.

1. Turpat $\frac{3}{4}$ no apsekotajiem skolēniem praktiski ir veseli, 24,3% slimīgi, bet 1,8% ir invalīdi. Tāds izskatās skolēnu veselības stāvoklis pēc vecāku vērtējuma. Pamatojot skolas pamešanas cēloņus vai stundu kavēšanu, arī paši skolēni ne reizi vien norāda uz veselības problēmām.

Skolēnu aptaujās sastopamie formulējumi:

- „Sāp vēders, problēmas ar veselību.
- Daudz slimoju, bet man netic.
- Veselības problēmas.
- Katru gadu braucu uz sanatoriju utt.”

2. Skolēnus visai izteikti raksturo kaitīgi ieradumi – smēķēšana, alkohola, mazāk narkotiku lietošana.

10.tabula. Smēķēšanas, alkohola un narkotiku lietošanas fakts skolotāju skatījumā, %

	Parasti	Reizēm	Nekad	Nav atbildējuši
Smēķēšana	42,9	26,6	30,5	0,0
Alkohola lietošana	3,3	60,9	35,8	0,0
Narkotiku lietošana	0,0	6,1	93,9	0,0

Šie skaitļi liecina, ka skolotāju skatījumā divas trešdaļas no skolēniem, kam ir problēmas ar mācībām, smēķē, gandrīz divas trešdaļas – reizēm lieto alkoholu un 6,1% - reizēm arī narkotikas.

Ja izmantojam pašu skolēnu vērtējumu, tad vērojama skolu atrašanās vietas visai būtiska ietekme. To mēs varam pārbaudīt ar smēķēšanas faktu. Rajonu skolās tā izplatīta gandrīz divas reizes mazāk nekā galvaspilsētā Rīgā.

11.tabula. Skolēnu smēķēšana atkarībā no skolas atrašanās vietas, % no grupas

	Smēķē	Nesmēķē	Nav atbildējuši
Lauku skolās	43,8	42,1	14,1
Pilsētu skolās	54,2	35,0	10,8
Rīgā	82,1	15,4	2,5
Vidēji	53,6	35,4	11,0

3. Skolēni, kam ir problēmas mācībās, ir maz iesaistījušies skolas kolektīvā. Gan skolotāju, gan pašu skolēnu vērtējumā tikai 15% ir piedalījušies interešu grupu darbā skolā. Ar skolas biedriem kopā izklaidējas tikai 21% apsekotās grupas skolēnu. Šādas rīcības pamatā nav konfliktējošas attiecības, jo 62% aptaujāto atzīmē, ka viņi parasti ir labi sapratušies ar skolas biedriem. To apstiprina arī skolotāju viedoklis, atzīmējot, ka tikai 3,2% šo skolēnu parasti ir nesaskaņas ar saviem skolas biedriem.

Kā minētie skolēni pavada savu dienu?

Gandrīz trešo daļu (29%) veido tie aptaujātie, kuri tiekas ar bijušajiem skolas biedriem, 28% atzīmē, ka pa lielākai daļai brīvajā laikā ir vieni. Beidzot, 43% skolēnu ir jauni draugi, ar kuriem kopā tiek pavadīts laiks. Šie jaunie draugi galvenokārt ir vienaudži vai gandrīz vienaudži (no 78,8 līdz pat 85%), kuri apmeklē citas skolas.

Draugiem, kā var spriest, ir visai liela loma apsekoto skolēnu dzīvē. Parasti draugu viedoklī ieklausās 13,9%, Rīgā pat 17,9%, bet reizēm draugu viedoklim pakļaujas pat 70% apsekoto.

Tātad konformisms kā parādība „atbirstošo” skolēnu sabiedrībā funkcionē diezgan izplatīti.

Aptaujāto skolēnu komentāri par draugu ietekmi:

- *Sadraudzējos ar skolnieku, kurš tolaik bastoja stundas.*
- *Sapazinots ar sliktiem draugiem.*

Aptaujāto skolotāju komentāri par draugu ietekmi:

- *Atrastie nelabvēlīgie draugi.*
- *Draugu nelabvēlīga ietekme.*
- *Nelabvēlīgi draugi.*
- *Draudzenes, kas arī neapmeklē skolu.*

4. Daļa skolēnu ir iesaistījušies algotā darbā. Pastāvīgā algotā darbā iesaistīti gan tikai 7,7%. Tomēr 29,7% iesaistās gadījuma algotā darbā. Algotā darbā ir iesaistījušies gan atbirusī, gan arī atbirstošie skolēni.

12.tabula. Iesaistīšanās algotā darbā, % no attiecīgās grupas

	Strādāju algotu darbu			
	Pastāvīgu	Gadījuma	Nestrādāju	Nav atbildes
Neapmeklē vairs	15,4	43,6	37,2	3,8
Apmeklē skolu	3,4	19,1	61,3	16,2

Iesaistīšanos algotā darbā izsauc gan ģimenes materiālais stāvoklis, gan arī pašu skolēnu vēlme iegūt papildus līdzekļus.

Aptaujāto skolēnu komentāri

- *Sāku strādāt, vajadzēja naudu.*
- *Gribēju pastrādāt, nopelnīt naudu.*

Aptaujāto skolotāju komentāri:

- *Smags ekonomiskais stāvoklis ģimenē.*

5. Lielākās daļas apsekoto skolēnu nesekmība koncentrējās noteiktā priekšmetu grupā, kas ietver algebru, ģeometriju, fiziku, ķīmiju, angļu valodu, latviešu valodu, vēsturi un ģeogrāfiju.

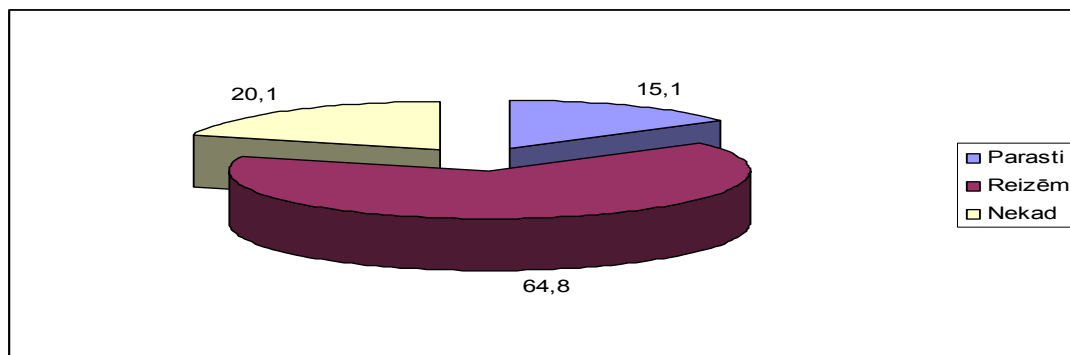
13.tabula. Priekšmetu uzskaitījums, kuros aptaujātajiem ir nesekmīgas atzīmes, (% no aptaujāto skaita)

Nesekmīgo priekšmetu skaits (skolēnu uzskaitījumā)	%	Nesekmīgo priekšmetu skaits (skolotāju uzskaitījumā)	%
Algebra	40,4	Algebra	62,1
Ģeometrija	27,9	Ģeometrija	55,6
Angļu valoda	24,6	Angļu valoda	45,8
Ķīmija	24,3	Latviešu valoda	43,1
Latviešu valoda	12,9	Ķīmija	42,5
Fizika	17,1	Fizika	37,9
		Vēsture	37,3
		Ģeogrāfija	28,8

Nesekmīgas atzīmes ir arī tādos priekšmetos kā veselības mācība, vizuālā māksla, mājturība, sports, tomēr tās ir tikai ļoti nelielam skolēnu skaitam.

Šādas priekšmetu grupas parādīšanās liek domāt, ka problēma slēpjas ne tikai skolēnu attieksmē pret attiecīgo priekšmetu apgūšanu, bet arī šo priekšmetu programmās, mācību grāmatās un pielietotajās mācību metodēs.

6. Apsētos skolēnus raksturo zema mācīšanās motivācija, t.i., trūkst iekšējās nostādnes, kas mudina indivīdu veikt darbību.

2.attēls. Skolēnu motivētība mācīties skolotāju skatījumā, % no intervēto kopuma.

Zēnu motivētība ir izteikti zemāka kā meitenēm. Ja no meitenēm absolūts motivācijas trūkums ir vienai no desmit, tad bez jebkādas motivācijas ir viens no četriem zēniem.

14.tabula. Skolēnu motivētība mācīties skolotāju skatījumā, % no apsekoto kopuma

Dzimums	Parasti	Reizēm	Nekad
Meitenes	21,8	67,3	10,9
Zēni	11,5	63,5	25,0

Motivācijas trūkums atspoguļojas arī novērtējumā, ko „atbirstošais” saņem par darbu klasē. Pēc skolotāju vērtējuma tikai 23,2% no apsekotajiem stundās parasti izpildīja uzdotos uzdevumus, 68,0% to darīja reizēm, bet 9,0% - nekad. Rezultātā veidojas situācija, ka apsekotie skolnieki maz strādā stundu laikā un maz laika tērē mācībām arī mājās.

Skolēnu skaidrojums šai situācijai ir divējāds.

1. Tiešs mācīšanās noraidījums:

- *Nebija vēlēšanās mācīties.*
- *Nevēlos mācīties.*
- *Nepatīk mācīties.*
- *Negribu mācīties.*

2. Nepietiekoša sevis mobilizēšana mācībām, kas pēc būtības ir šo jauniešu darbs:

- *Slinkuma dēļ.*
- *Gribējās atpūsties no mācībām.*
- *Slinkums nākt uz skolu.*
- *Mācīties ir grūti.*
- *Apnīka mācīties.*
- *Dažreiz bija garlaicīgi.*

Skolotāju skaidrojums šai situācijai vispirms ir motivācijas trūkums mācīties, kas ir dominējošais. Tomēr skolotāji norāda vēl uz dažiem cēloņiem, ko skolēni praktiski neatzīmē. Tie ir:

- *Mācību vielu apgūst gausi.*
- *Vāja atmiņa.*
- *Vājas uztveršanas spējas.*
- *Nepietiekama intelektuālā attīstība.*
- *Neadekvāti novērtē sevi.*
- *Pārnākšana no citas skolas.*

7. Apsētos skolniekus raksturo disciplīnas problēmas: skolas noteikumu neievērošana.

80% apsektoto regulāri vai reizēm ir pārkāpuši skolā pastāvošos noteikumus. Jākonstatē, ka nav pārāk lielas atšķirības dzimumu starpā – šāda uzvedība raksturo 86,4% zēnu un 77,9% meiteņu.

Pilsētu – lauku skatījumā ir zināmas, bet arī ne pārāk lielas atšķirības.

15.tabula. Skolas noteikumu ievērošana sociāli-teritoriālā griezumā, %

Sociāli teritoriālais dalījums	Noteikumus pārkāpj		
	Parasti	Reizēm	Nekad
Pilsētu skolās	10,0	65,8	24,2
Lauku skolās	2,5	83,3	14,2
Rīgā	7,7	76,9	15,4
Kopā	6,5	74,9	18,6

8. Gan sekmības stāvoklis, gan arī uzvedības raksturs skolā parasti ir faktori, kas nosaka skolēnu – skolotāju savstarpējās attiecības. Salīdzinot skolotāju un skolēnu attiecību raksturojumu skolēnu skatījumā, mēs iegūstam ainu, kas atspoguļota 16. tabulā.

16.tabula. Skolotāju-skolēnu attiecības skolēnu skatījumā, % no skolēnu skaita

Attiecības	Savstarpējās attiecības ir labvēlīgas		
	Parasti	Reizēm	Nekad
Skolotāji pret skolēniem	36,7	58,6	4,7
Skolēni pret skolotājiem	42,3	49,4	3,3

Skolēni skolotāju attieksmi pret sevi vērtē nedaudz kritiskāk, nekā savu attieksmi pret skolotājiem. Šim momentam var būt zināma nozīme mācību motivācijas zemajam līmenim, jo skolēns var gaidīt no skolotāja tādu pat attieksmi pret sevi, kā viņš izturas pret skolotāju. Te gan jāpiezīmē, ka skolotāja un skolēna izpratne par labvēlīgu attieksmi pret otru cilvēku var nesakrist. Šīs grupas skolēniem labvēlīga attieksme pret otru cilvēku var nozīmēt vienu, bet skolotāju izpratnē tas ir daudz kaut kas vairāk. Skolotāju vērtējumu var ietekmēt skolēnu agresivitātes izpausmes savstarpējās attiecībās, ko skolēni uzņem kā normu no pieņemtām attiecībām draugu lokā vai arī attiecībām ģimenē.

17.tabula. Agresivitātes izpausmes skolēna uzvedībā skolotāju skatījumā, %

	Izturēšanās raksturs ir agresīvs		
	Parasti	Reizēm	Nekad
Pilsētu skolās	3,4	40,7	55,9
Lauku skolās	1,4	44,6	54,0
Rīgā	4,3	39,1	56,5
Kopā	2,6	42,3	55,1

Tā vai citādi, skolotāju vērtējumā gandrīz pusei skolēnu savstarpējās attiecībās izpaužas agresivitāte. Tā raksturo vienādā mērā gan meitenes, gan arī zēnus. Vienīgi meitenes (55,9%) nedaudz labāk nekā zēni(41,7%) izturas pret skolotājiem, kuras vairumā gadījumu arī ir sievietes.

Apskatot savstarpējo attiecību vērtējumu pilsētu skolās un lauku skolās un izdalot vēl Rīgu atsevišķi, jākonstatē, ka vislielākās šķēres iepriekš izdalītajos un salīdzinātajos vērtējumos ir pilsētās (Daugavpils, Jēkabpils, Jelgava), bet visadekvātākās attiecības pašu skolēnu skatījumā ir Rīgā (skat. 18. tabulu). Varbūt to var skaidrot ar skolēnu apsekojumu Rīgas pilsētā, kur aptauja notika vakarskolā, bet varbūt tam ir kādi citi, mums nezināmi, cēloņi.

Loģiski, ka lauku skolās situācija ir labvēlīgāka, jo lauku sabiedrība vienmēr ir raksturojusies ar labvēlīgākām un ciešākām attiecībām. Bez tam jāņem vērā, ka lauku skolās skolēnu skaits klasēs ir mazāks un tādēļ skolotājiem ir lielākas iespējas veltīt uzmanību katram bērnam, arī tādām, kurām ir nesekmīgas atzīmes un ne vienmēr noteikumiem atbilstoša uzvedība.

18.tabula. Skolēnu – skolotāju savstarpējo attiecību vērtējums skolēnu skatījumā, % no aptaujāto skaita

Sociāli-teritoriālais dalījums	Attiecību raksturs	Savstarpējās attiecībās ir labvēlīgi		
		Parasti	Reizēm	Nekad
Pilsētu skolās	Skolotāji pret skolēniem	38,1	56,8	5,1
	Skolēni pret skolotājiem	56,9	40,5	2,6
Lauku skolās	Skolotāji pret skolēniem	27,7	68,1	4,2
	Skolēni pret skolotājiem	36,4	59,3	4,2
Rīgā	Skolotāji pret skolēniem	58,5	36,6	4,9
	Skolēni pret skolotājiem	51,2	46,3	2,4

9. Skolēnu nākotnes vīzijas. Jebkurš jauniešs domā par savu nākotni, plāno kādu nodarbošanās sfēru, sapņo par noteiktu profesiju. Tas notiek pat situācijā, kurā viņam ir apdraudētas visas nākotnes perspektīvas, paliekot bez pamatizglītības. Aptaujas rezultātā iegūtā informācija parāda visai plašu vēlmju spektru, tomēr tās vispirms grupējas divās lielās daļās: vienu veido dažādas ar fizisku darbību saistītas profesijas, bet otru tādas, kuru veikšanai jāiegūst vismaz vidējā speciālā vai pat augstākā izglītība. Pirmajā grupā par galvenajām tiek nosauktas tādas kā: elektriķis, krāsotājs, pavārs, montieris, ugunsdzēsējs, galdnieks utt.. Savukārt otrajā grupā tādas kā: programmētājs, biznesmenis, menedžeris, tulks, arhitekts, inženieris utt.. Ja pirmās grupas profesijas neprasa augstu izglītības līmeni, tad otrās grupas profesijām ir nepieciešams augsts izglītības līmenis. Šādu profesiju iecere un tai pašā laikā situācija, ka netiks laikā saņemts pat oficiāls dokuments par pamatizglītības iegūšanu, vai arī šī pamatizglītība ir iegūta minimālā līmenī, liecina tikai par vienu – skolēniem nav priekšstata par noteiktas profesijas pārstāvju veicamām funkcijām, kā arī zināšanu un prasmju apjomu, kādas ir nepieciešamas cilvēkam, lai šīs funkcijas veiktu. Var pieņemt, ka šī patiesība lielā mērā attiecas ne tikai uz skolēniem, kuri zināšanas apgūst ar lielām grūtībām, bet arī uz tiem, kuri vispārpieņemtā izpratnē mācās sekmīgi.

PAMATIZGLĪTĪBAS SEKMĪGU APGUVI TRAUCĒJOŠO FAKTORU KOPUMS

Aptaujāto grupu analīze dod iespēju formulēt atbildi uz galveno jautājumu, kas izvirzīts materiāla sākumā, proti, kādi ir pamatizglītības sekmīgu apguvi traucējošie faktori.

Pēc būtības šos traucējošos faktoros var iedalīt divās grupās – **ārējos un iekšējos**.

ĀRĒJIE FAKTORI

Pie **ārējiem** jāpieskaita vismaz pieci.

Pirmais ir vecāku nepietiekoša prasme audzināt savus bērnus.

Bērnu audzināšana ir grūts un sarežģīts vecāku pienākums, kas kā jebkurš nozīmīgs darbs prasa enerģiju, laiku un vēl arī prasmes. Sociāli ekonomiskie apstākļi valstī lielai daļai iedzīvotāju ir maz labvēlīgi, dzīves izmaiņu tempi ir ārkārtīgi strauji un rezultātā vecāku un bērnu attiecības uzturēt optimālā režīmā izvirza augstas prasības vecāku pedagoģiskajām prasmēm. Diemžēl daļa vecāku ar šo sarežģīto uzdevumu neprot tikt galā.

Jāpiekrīt poļu fantastam Staņislavam Lemam (*Stanislaw Lem*), kas romānā „Atgriešanās no zvaigznēm” raksta, ka lai celtu mājas, tiltus, ārstētu slimības vai vienkārši veiktu administratīvus pienākumus, cilvēkiem ir jāiegūst atbilstoša izglītība, vienīgi pats atbildīgākais darbs – bērnu laišana pasaulē un to psihes veidošana ir atstāts akla gadījuma varā. Pagaidām vecāki bērnus pamatā audzina tāpat kā audzināja viņus, bet šodienas apstākļos notiekošās ārkārtīgi straujās izmaiņas liek domāt, ka jaunās paaudzes audzināšanā ir jāienāk jaunām atziņām un jaunām metodēm, kas vecākiem ir jāapgūst kā jebkuras citas prasmes.

Šo patiesību apstiprina arī divi rādītāji no pētījuma: no vienas puses lielākā daļa vecāku (64,3%) atzīst izglītības nozīmi cilvēka dzīvē, vēlas lai pusaudzis turpinātu izglītību (57,6%), bet tai pat laikā tikai neliela daļa no viņiem (16,8%) ir uzturējuši ciešākus kontaktus ar skolu, lai kopā ar pedagoģiski izglītotu cilvēku izstrādātu pusaudža audzināšanas taktiku.

Līdz ar to mēs esam konstatējuši arī **otru faktoru- nepietiekošu skolas un vecāku sadarbību** pusaudžu audzināšanas jautājumos, lai pozitīvi ietekmētu viņu līdzdalību mācību procesā.

Kā **trešo faktoru** varētu izdalīt **skolotāju profesionalitātes ierobežojumus**, ar ko mēs saprotam vairākus momentus.

Pirmkārt, skolotāji galvenokārt ir apmācīti strādāt ar mācīties motivētiem skolēniem, bet salīdzinoši maz - kā mācīt skolēnus, kuri ir maz motivēti mācīties. Tas tomēr nav viens un tas pats.

Otrkārt, skolotāji pamatā ir gatavoti strādāt ar klasi kopumā, t.i., visiem stundā esošajiem bērniem kā vienotu grupu, bet pieaugošais mācīties nemotivēto skaits (augstais pamatskolas izglītību neieguvušo skaits 15-19 gadu vecumā pēc CSB datiem 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātiem) veido situāciju, kurā skolotājam jāprot strādāt vienlaicīgi ar divām separātām grupām, pielietojot modificētas metodes un visu to veikt vienas un tās pašas mācību stundas ietvaros.

Treškārt, varētu vēl pievienot iepriekš minēto, ka skolotāju un skolēnu savstarpējo attiecību modelis ir izmainījies, kas vairāk atbilst skolēnu vērtību skalai (cilvēktiesības, brīvības, „moderns” uzvedības stils skolā, kas noskatīts no ārzemju filmām), bet daudz mazāk skolotāju priekšstatam par to, kādām būtu jābūt šīm attiecībām.

Kā **ceturto ārējo faktoru** ir jāmin mācību programmu, grāmatu, apmācības metožu liela neatbilstība reālajai situācijai. Pirmkārt, to apstiprina jau iepriekš minētie skaitļi, ka no „atbirstošajiem” skolēniem vairāk nekā puse ir nesekmīgi algebrā un ģeometrijā, bet tuvu tam arī angļu valodā, latviešu valodā un ķīmijā. Problēma ir ne tikai skolēnā, bet lielā mērā tieši šo priekšmetu apgūvē, ko nosaka ne tikai ieinteresētība apgūt attiecīgo mācību vielu, bet arī priekšmeta satura mūsdienīgums, atbilstība pusaudžu lielākās daļas nevis tikai labāko skolēnu spējām. Šo secinājumu izsaka arī Latvijas pediatru asociācijas prezidents E. Biķis konferencē „Bērnu un jauniešu veselība vakar, šodien, rīt”, uzsverot, ka „noteikti ir jāpārdomā un jāmaina mācību programmu saturs, jo šobrīd tās ir pārāk sarežģītas” [www.delfi...].

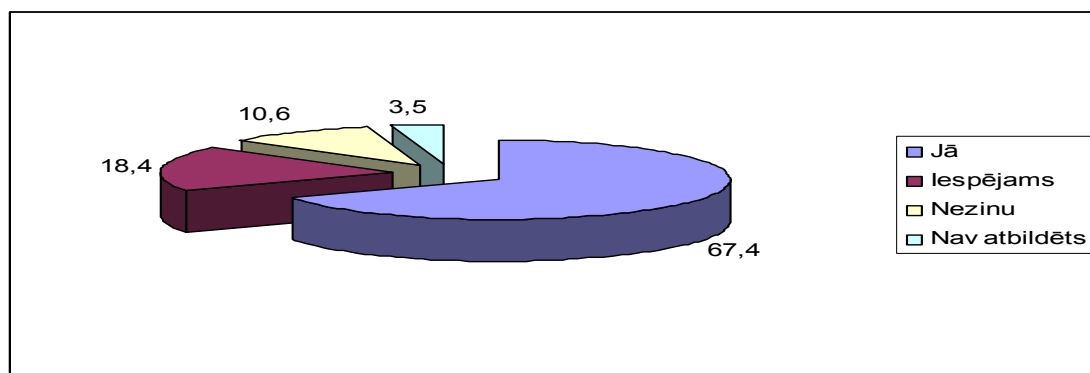
Par to, ka iepriekš uzskaitīto mācību priekšmetu apgūšana ir vairāk kā aktuāla, liecina arī Eiropas Savienības mērķis – līdz 2010. gadam palielināt matemātiku, dabaszinātnes un tehniskajās specialitātēs studējošo skaitu vismaz par 15%. [www.europa...]

Beidzot, kā **piekto faktoru** jāmin masu informācijas līdzekļos (MIL) visai izplatīto viedokli, ka skolotāja darbs ir nozīmīgs, bet par to maksā ļoti maz. Zinātne dod jaunus teorētiskus atklājumus un praktiskus risinājumus, bet uzņēmēji par to maz interesējas. Līdzekļus zinātnei nedod ne valsts, ne arī uzņēmēji, kuri nav gatavi pasūtīt lietišķus pētījumus un par tiem maksāt. Mākslinieki piepelnās, pārdodot bulciņas un apkalpojot kafējnīcās. Pie turības mūsu valstī tiek tikai tās „izlaupītāji, korumpēti ierēdņi utt”. Pārāk maz MIL raksta vai stāsta tieši par izglītības, zināšanu, pat skolas apmeklēšanas lomu karjeras veidošanā. Ja raksta vai stāsta, tad par augstāko izglītību, kas paver ceļu uz interesantu un labi apmaksātu darbu, bet neraksta par to,

ka visas izglītošanās pamatā ir pamatzglītības iegūšana, kura tieši nekādus materiālus labumus vēl nesola un nebūt nav tik interesants laika pavadīšanas veids pusaudža vecumā.

IEKŠĒJAIS FAKTORS

Iekšējais faktors, kas kavē pamatzglītības sekmīgu apguvi, ir pats skolēns. Viņa vērtību skalā ir ietverta izglītība, ko uzskatāmi parāda skaitļi sekojošā attēlā

3.attēls. Izglītība kā nākotnes nodrošinātāja, % no skolēniem.

Ja paskatāmies sociāli-teritoriālā griezumā, tad visaugstākais prestižs izglītībai ir galvaspilsētas skolēnu vidū, bet viszemākais - lauku skolēnu vidū. Tas atbilst reālajai situācijai, jo galvaspilsētā, galvenokārt, ir pieprasījums pēc izglītota un kvalificēta darbspēka, bet laukos šī nepieciešamība vēl nav pietiekoši apjausta. Viens no četriem lauku skolēniem izglītības lomu vai nu īsti nesaredz, vai arī nav papūlējies to noformulēt, bet turpat 20% skolēnu nav viedokļa šajā jautājumā.

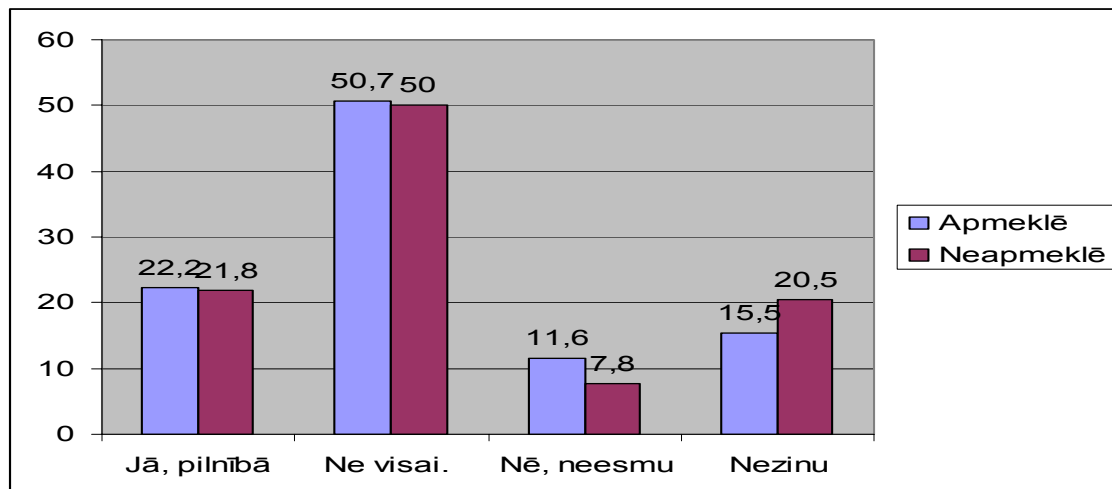
19.tabula. Izglītība kā nākotnes nodrošinātāja, % no skolēniem sociāli-teritoriālā griezumā

Sociāli-teritoriālais dalījums	Izglītība nodrošina labāku nākotni			
	Jā	Iespējams	Nezinu	Nav atbildes
Pilsētu skolās	76,7	16,7	5,0	1,6
Lauku skolās	50,4	24,0	19,0	6,6
Rīgā	90,2	7,3	2,5	0

Tanī pat laikā izglītību, kuras vērtību skolēns atzīst, viņš iegūt neprot, jo pietrūkst šīs motivācijas mācīties. Liekas, šī ir reālās situācijas galvenā pretruna - pretruna starp vēlamo un izprastu nepieciešamību darboties vēlamā sasniegšanai. Tā izpaužas kā lielākās daļas skolēnu pilnīga vai daļēja neapmierinātība ar sevi. Pie kam te nav nozīmes, vai tie ir galvaspilsētas, pilsētu vai arī lauku skolu skolēni (62,5%, 62,0% un 61,7%). Starpība ir vienīgi tā, ka pilsētās,

ieskaitot Rīgu, ir vairāk to, kuri ir pilnībā apmierināti ar sevi, bet lauku skolās – kuriem nav viedokļa šai jautājumā.

Situāciju nemaina arī tas, vai skolēns neregulāri vēl apmeklē skolu, vai arī ir to pilnībā jau atstājis.

4.attēls. Skolēnu un skolu atstājušo apmierinātība ar sevi, % no grupā aptaujātajiem

Neapmierinātības cēlonis var būt nedrošība par sevi, kas izpaužas kā sajūtas par kompetences trūkumu. Uz jautājumu, vai pusaudzis jūtas kompetents, zinošs cilvēks, vairumā atbilžu ir negatīvas – pusaudzis uzskata, ka nav kompetents, zinošs vai arī nav pārliecināts par to. Par kompetentākiem sevi uzskata Rīgas skolēni. Lauku skolās šīs rādītājs ir divas reizes zemāks.

20.tabula. Savas kompetences vērtējums, % no skolēniem

Sociāli-teritoriālais dalījums	Esmu kompetents, zinošs cilvēks			
	Noteikti	Neesmu pārliecināts	Domāju, ka nē	Nav atbildes
Pilsētu skolās	16,7	62,5	19,2	1,6
Lauku skolās	8,3	67,8	21,5	2,4
Rīgas skolās	9,8	75,6	14,6	-
Kopā	12,1	66,7	19,5	1,7

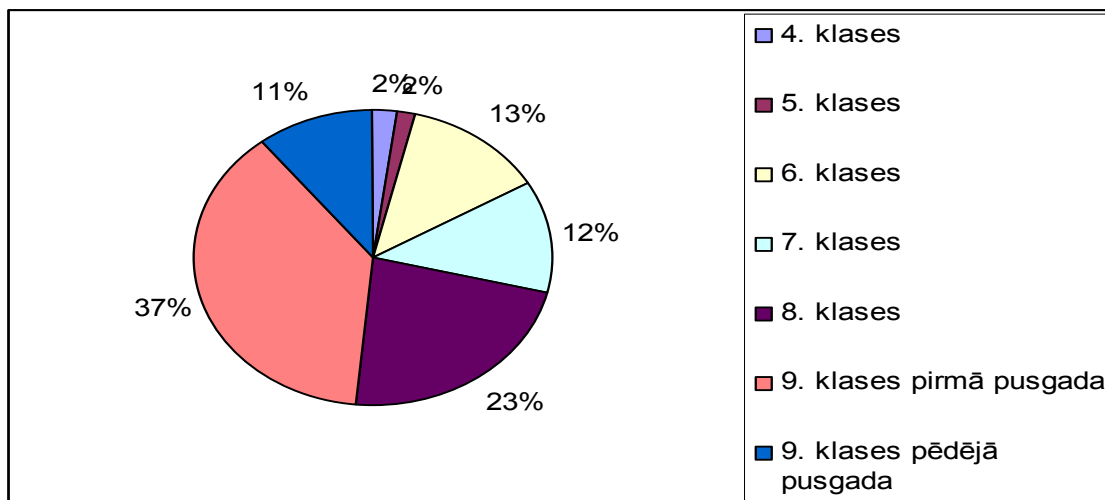
Domājams, šai apstākļi slēpjas tās agresivitātes cēlonis, ko var vērot skolēnu un skolotāju attiecībās. No vienas puses sešpadsmit gadu vecumā cilvēks jūtas jau pieaudzis (dažiem pat jau ir savi bērni), bet no otras puses viņam ir problēmas (šai gadījumā mācību problēmas, kas nedod iespēju pabeigt pamatskolu un viņa skatījumā ieiet pieaugušo dzīvē), kuras viņš neprot atrisināt, līdz ar to jaunieš jūtas „nepilnvērtīgs pieaugušais”. Psihologija frustrāciju izvirza par vienu no agresivitātes cēloņiem [Psiholoģijas...,1999, 7. lpp.].

Kā liecina skaitļi, tad frustrācija gandrīz vienādā mērā skar gan tos, kas skolu jau pametuši, gan arī tos, kuri vēl turpina lielākā vai mazākā mērā skolu apmeklēt un cerēt uz pamatskolas izglītību apliecināša dokumenta saņemšanu. Tomēr frustrācijas pakāpe nedaudz pieaug skolu jau pametušiem pusaudžiem.

21.tabula. Savas kompetences vērtējums, % no apsekojamo grupas

	Esmu kompetents, zinošs cilvēks			
	Noteikti	Neesmu pārliecināts	Domāju, ka nē	Nav atbildes
Apmeklē skolu	12,7	65,7	19,6	2,0
Neapmeklē vairs	10,3	69,2	19,2	1,3

Interviju gaitā iegūtā informācija parāda, ka skolas neregulāra apmeklēšana, kas noved pie frustrācijas, iesākas jau ceturtajā klasē, izvērsas sākot ar sesto klasi, bet kulmināciju sasniedz devītās klases pirmajā pusgadā.

5.attēls. Neregulāras apmeklētības uzsākšanas sākums, % no uzrādījušajiem.

No izglītības politikas realizēšanas viedokļa svarīgi ir meklēt cēloņus šai parādībai. Tā kā gan vecāku, gan skolotāju, gan arī pašu skolēnu intervijās tika ietverts jautājums, par „atbiršanas” cēloņiem, tad iemeslu līmenī zināmu priekšstatu mēs varam gūt, pieņemot, ka iemesls ir tas, ko uzrāda. Faktisko cēloni respondents var nevēlēties atklāt, vai arī viņš to vienkārši neapzinās.

ATBIRŠANAS IEMESLS

22.tabula. Atbiršanas iemesli respondentu skatījumā (aprēķināts % no sniegtajām atbildēm)

„Atbiršanas” iemesli, kurus nosaukuši:		
Paši skolēni	Viņu vecāki	Skolotāji
Ģimenes apstākļi- 7,5%	Ģimenes apstākļi – 7,5%	Ģimenes apstākļi – 39,7%
Zemas spējas, ielaisti „robi” zināšanās – 6,3%	Zemas spējas, ielaisti „robi” zināšanās, psiholoģiskas problēmas – 11,3%	Zemas spējas, ielaisti „robi” zināšanās, psiholoģiskas problēmas 24,4%
Motivācijas trūkums – 29,6%	Motivācijas trūkums – 30,2%	Motivācijas trūkums – 18,3%
Draugi, sociālā vide – 15,1%	Draugi, sociālā vide – 9,4%	Draugi, sociālā vide – 6,9%
Veselības problēmas – 10,1%	Veselības problēmas, grūtniecība, invalidāte – 13,2%	Veselības problēmas, grūtniecība – 5,3%
Darbs – 7,5%	-	Darbs – 3,1%
-	Datorspēles – 1,9%	Datorspēles – 2,3%
Nepatīk šī skola un skolotāji – 3,1%	Konflikts ar skolotājiem – 3,8%	
Nemāku teikt – 7,5%	Nav skaidrības – 7,5%	-
Atstumtība klases kolektīvā – 0,6%	-	-
Skola atbrīvojās no manis – 0,6%	-	-
Pašam savas problēmas – 0,6%	-	-

Šāds viedokļu salīdzinājums ir interesants un ir pamats nopietnām pārdomām.

Pirmkārt, piecas iemeslu grupas atzīmē visi respondenti. Tās ir:

- ģimenes apstākļi,
- zemas spējas, ielaisti „robi” zināšanās,
- motivācijas trūkums,
- draugi, sociālā vide,
- veselības problēmas.

Tomēr skaitliskais svars katram iemeslam grupās atšķiras. Diezgan tuvi ir skolēnu un viņu vecāku viedokļi minētajās iemeslu grupās, savukārt skolotājiem bieži vien ir savs skatījums. Tā ģimenes apstākļus kā „atbiršanas” iemeslu min 7,5% skolēnu, 7,5% vecāku un 39,7% skolotāju. Uz veselības problēmām kā „atbiršanas” cēloni norāda 10,1% skolēnu, 13,2% vecāku un vairs tikai 5,3% skolotāju. Mācību motivācijas trūkumu kā iemeslu uzrāda 29,6% skolēnu, 30,2%

vecāku un tikai 18,3% skolotāju. Pretējs skatījums ir spēju un iepriekšējo zināšanu lomas novērtējumā, kur skolotāji (24,4%) ir daudz kritiskāki par vecākiem (11,3%) un pašiem skolēniem (6,3%).

Draugu ietekmi visvairāk uzsver skolēni (15,1%), mazāk vecāki (9,4%), bet skolotāji šo iemeslu uzrāda vismazāk (6,9%).

Uzrādītos iemeslus sakārtojot nozīmības secībā, veidojas sekojoša aina:

23.tabula. Atbiršanas iemeslu ranžējums.

Vieta	Skolēni	Vecāki	Skolotāji
I vieta	Motivācijas trūkums – 29,6%	Motivācijas trūkums – 30,2%	Ģimenes apstākļi – 39,7%
II vieta	Draugi, sociālā vide – 15,1%	Veselības problēmas, grūtniecība, invaliditāte – 13,2%	Zemas spējas, ielaisti „robi” zināšanās, psiholoģiskas problēmas – 24,4%
III vieta	Veselības problēmas – 10,1%	Zemas spējas, ielaisti „robi” zināšanās, psiholoģiskas problēmas – 11,3%	Motivācijas trūkums – 18,3%

Skolēni un viņu vecākiņ „atbiršanu” vai tās draudus galvenokārt skaidro ar motivācijas trūkumu mācīties, bet skolotāji par galveno skolēnu „atbiršanas” iemeslu izvirza ģimenes apstākļus. Tātad eksistē visai pretēji viedokļi par to, kas visvairāk ietekmē tādas skolēnu grupas eksistēšanu, kurai ir apdraudēta oficiāla un savlaicīga pamatskolas izglītības iegūšana.

Varbūt tieši šis moments apgrūtina iespēju veidoties pietiekoši ciešai vecāku un skolotāju sadarbībai „atbiršanas” mazināšanā.

Otrkārt, izvirzās apgalvojums par mācīšanās motivācijas zudumu. Ja būtisks cēlonis savlaicīgai skolas nebeigšanai ir šāds, tad nepieciešams rast atbildes uz tādiem jautājumiem kā:

- Kas uztur motivāciju mācīties un kas izsauc tās samazināšanos?
- Kad iesākas motivācijas zudums (klase, vecums)?
- Kāpēc tieši sākot ar septīto klasi motivācija mācīties strauji samazinās?
- Kas tieši izraisa motivācijas zudumu? Vai tas ir mācību saturs un formas, skolotāja darba stils, sarežģīti ģimenes apstākļi vai pārejas vecuma fizioloģiskas izmaiņas utt.)

PAMATIZGLĪTĪBU NESANĒMUŠO PLĀNOTĀS PERSPEKTĪVAS

Pētījuma noslēgumā svarīgi bija uzzināt, ko plāno šie skolēni perspektīvā, vai viņi ir noskaņoti tomēr iegūt pamatizglītību. Kā redzams no intervijām, tad vismaz daļai no viņiem šāda interese/vēlme ir vērojama.

24.tabula. Vēlme turpināt mācīšanos, % no apsekotajiem

	Vēlos turpināt mācīšanos			
	Noteikti	Iespējams	Nē, nevēlos	Nav viedokļa
No pilsētu skolēniem	54,2	17,5	7,5	20,8
No lauku skolēniem	14,9	24,8	7,4	52,9
No Rīgas skolēniem	36,6	17,1	-	46,3
Kopā	34,8	20,6	6,4	38,3

Izteiktāk šī vēlme ir konstatējama pilsētās, bet ļoti sarūk lauku vidē. No apsekotajiem lauku skolu skolēniem noteikti gribētu turpināt mācīšanos tikai 15,0%, no Rīgas – 2,5 reizes vairāk, pārējās pilsētās – vairāk nekā puse. Tomēr kopumā mācīšanos noteikti vēlas turpināt 34,8% no apsekotajiem. Ja vēl pieņem, ka „iespējams” var pārtapt par „noteikti”, tad nedaudz vairāk kā puse no skolēniem, kam ir mācību problēmas, ir orientēti uz oficiālu pamatizglītības iegūšanu.

Strikti noraidoša attieksme pret izglītības turpināšanu ir tikai mazāk kā desmit procentiem apsekoto. Visproblemātiskākā ir tā apsekoto daļa, kuriem nav noteikta viedokļa. Tieši šī grupa sevišķi liela ir laukos (52,9%).

25.tabula. Vēlme turpināt mācīšanos dzimumu griezumā, % no apsekotajiem grupā

	Vēlos turpināt mācīšanos			
	Noteikti	Iespējams	Nē, nevēlos	Nav viedokļa
No meitenēm	36,0	12,4	2,2	49,4
No zēniem	26,4	18,1	5,7	49,7

Dzimumu griezumā faktiski nekādas atšķirības nav vērojamas. Gandrīz pusei no vieniem un otriem nav viedokļa šajā jautājumā. Vienīgi meitenes vairāk nekā zēni noteikti vēlas turpināt mācīšanos.

No izglītības institūciju viedokļa svarīgs ir objektīvs priekšstats, kur/kādā mācību iestādē skolnieks un arī viņa vecāki plāno pamatizglītības pabeigšanu. Reāli tas ir iespējams tai pašā skolā, var pāriet uz vakarskolu, var plānot mācīties kādā no profesionālās izglītības mācību

iestādēm vai arī izmantot tā sauktās korekcijas klases. Tomēr skolēnu un viņu vecāku viedoklis šai jautājumā nesakrīt.

26.tabula. Mācību turpināšanas variants, % no apsekotajām grupām

	Izglītības apguvi plāno				
	Turpināt iepriekšējā skolā	Pāriet uz vakarskolu	Turpināt profesionālās izglītības mācību iestādē	Korekcijas klasē	Nav viedokļa
Skolēnu viedoklis	19,1	21,6	13,8	2,5	43,0
Viņu vecāku viedoklis	31,0	24,0	35,7	4,6	4,7

Pirmkārt, gandrīz visi vecāki plāno savu bērnu tālāku mācīšanos, priekšroku piešķirot profesionālās izglītības mācību iestādēm vai līdzšinējai skolai. Paši skolēni priekšroku ir devuši pārejai uz vakarskolu vai arī mācību turpināšanai līdzšinējā skolā.

Interviju gaitā noskaidrojās, ka būtiski atšķiras arī pilsētu un lauku skolu skolēnu izvēle. Rīgas skolēni priekšroku dod iepriekšējai skolai, citu pilsētu un lauku skolu skolēni vairāk plāno pāriet uz vakarskolu.

27.tabula. Mācību turpināšanas variants sociāli-teritoriālā aspektā, % no apsekotajām grupām

Sociāli-teritoriālais dalījums	Izglītības apguvi plāno				
	Turpināt iepriekšējā skolā	Pāriet uz vakarskolu	Turpināt profesionālās izglītības mācību iestādē	Korekcijas klasē	Nav viedokļa
No pilsētu skolēniem	21,7	28,3	20,8	4,2	25,0
No lauku skolēniem	9,9	19,8	9,9	1,7	58,7
No Rīgas skolēniem	39,0	7,3	4,9	0	48,8
Kopā	19,1	21,6	13,8	2,5	43,0

Minimāla ir interese par t.s. korekcijas klasēm. Kārtējo reizi izglītības sistēmā cenšamies ieviest kaut ko jaunu, par ko nav pietiekošas informācijas un līdz ar to arī pietiekošas izpratnes ne skolēniem, ne arī viņu vecākiem.

Beidzot, 23. un 25. tabulu skaitļi izvirza jautājumu, ko darīs tie 43,0% skolēnu, kuriem nav vēlme turpināt mācīšanos un kuri nepietiekamas izglītības dēļ papildinās sabiedrības riska grupas kā atstumtie no iespējas sekmīgi iekļauties darba tirgū, politiskajās un kultūras aktivitātēs.

Visa analizētā rezultātā ir iespējams veidot shēmu, kas uzskatāmi atspoguļo visu problēmas kopumu ar tajā ietilpstošajiem līmeņiem un sastāvdaļām un parāda tās risināšanas sarežģītību. Šī shēma faktiski ir veiktā pētījuma visu secinājumu kopsavilkums (skat. 6. attēlu).

Pirmo līmeni veido „atbiršanu” ietekmējošie ārējie faktori:

- vecāku kompetence,
- skolotāju kompetence,
- vecāku - skolas sadarbības kvalitāte,
- mācību programmu, grāmatu un metožu neatbilstība šodienai,
- masu informācijas līdzekļu attieksme.

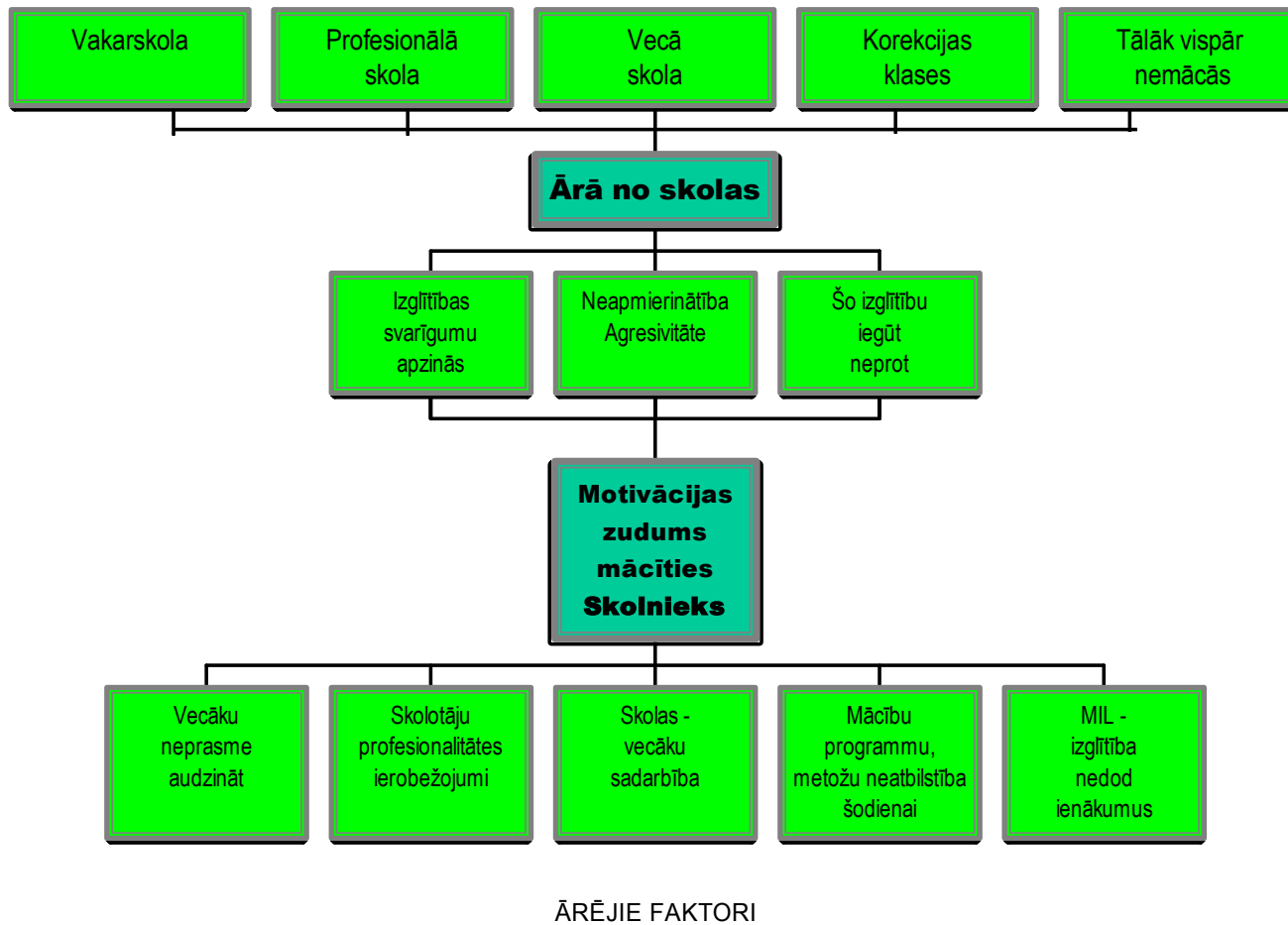
Otro līmeni veido paša skolēna mācīšanās motivācijas trūkums, ko var dēvēt par „atbiršanas” iekšējo faktoru.

Savukārt, trešais līmenis ir to mācības iestāžu gatavība strādāt ar šo mācīties nemotivēto vai maz motivēto pusaudzi, lai viņš vispirms iegūtu pilnu pamatizglītību un pēc iespējas arī turpinātu izglītošanos (nav svarīgi akadēmiskā vai profesionālā virzībā)

Tas vairs nav cēlonis, bet gan seku likvidēšanas iespējamais līdzeklis, kurš, pie „atbirušā” iesaistīšanās vienā no šiem variantiem, var pārvērsties par reintegrācijas izglītībā faktoru.

Katrs no minētajos trīs līmeņos ietvertajiem faktoriem ir vai nu vismaz tālākas pētīšanas vērts, jo pašreizējā pētījumā ir iegūta tikai vispārēja shēma „atbiršanai” vai arī tālākas pētniecības virzienu kopums, ja atceramies, ka XXI gadsimta lielākais izaicinājums ir izglītoti/zinoši sabiedrības locekļi.

PUSAUDŽU IZVĒLES IESPĒJAS

6.attēls. Atbiršanas faktoru kopums: līmeņi un to sastāvdaļas.

IETEIKUMI

IZM, Izglītības pārvaldēm, mācību iestādēm

1. Veidot ciešāku sistēmu „Skola – skolēns – vecāki”, lai nodrošinātu regulāru informācijas apmaiņu un izstrādātu kopīgu rīcības programmu skolēnu obligātās pamatizglītības sekmīgai apguvei.

2. Rosināt TV, Radio, presi veidot analītisku raidījumu un rakstu kopas par:

pamatizglītības lomu un nozīmi tālākas karjeras veidošanā,

par pusaudžu problēmu risināšanas ceļiem.

Izglītības un Zinātnes ministrijai

3. Izstrādāt pietiekoši skaidru un sistematizētu „atbirstošo” reintegrācijas izglītībā shēmu, kurā uzrādīti visi bez izņēmuma alternatīvās izglītības varianti, lai neviens pusaudzis nepaliktu bez pamatskolas izglītības.

4. Kopā ar masu informācijas līdzekļiem precizēt t.s. korekcijas varianta būtību, plašāk par to informējot skolotājus, pašus skolēnus un viņu vecākus, kā arī sabiedrību kopumā.

5. Veikt pētījumus par to, kad īsti iesākas mācīšanās motivācijas zudums, kas ir tā cēloņi, cik lielā mērā tas saistīts ar ģimeni, cik – ar skolu un skolotājiem, cik – ar mācību priekšmetu satura atbilstību šodienai, kas notiek ar „atbirstošajiem” un „atbirušajiem” pusaudžiem.

6. Veikt monitoringu par pusaudžiem, kuri:

- reintegrējas kādā no izglītības sistēmas piedāvātajiem variantiem, lai konstatētu, kurš no tiem dod vispozitīvākos rezultātus;
- kuri pagaidām uz laiku paliek ārpus izglītības sistēmas un līdz ar to papildina tādas riska grupas kā bezdarbnieki, alkoholiķi, narkomāni, likuma pārkāpēji u.c.

Augstskolām un izglītības pakalpojumu sniedzējiem

7. Pedagoģiskajās augstskolās un kvalifikācijas celšanasursos akcentēt tās darba metodes, ar kuru palīdzību skolotājs spētu strādāt klasē ar dažādi mācīties motivētiem skolēniem.

8. Sagatavot skolotājus situācijām, kas nodrošinātu viņu prasmes saglabāt vienādu attieksmi pret dažādi mācīties motivētiem skolēniem, iesaistot viņus ārpusklases pasākumos, tādējādi mazinot atstumtību un iekļaušanos marginālajās grupās.

Izglītības satura un eksaminācijas centram (ISEC)

9. Pārskatīt pamatskolas eksakto mācību priekšmetu programmu saturu atbilstoši lielākās daļas skolēnu spēju līmenis, panākt satura ciešāku sasaisti ar reālo dzīvi.

Pašvaldībām

10. Nodrošināt lielāku sociālo pedagogu un psihologu palīdzību darbā ar „atbirušajiem” un „atbirstošajiem” skolēniem, lai nodrošinātu viņiem savlaicīgu sociālo un psiholoģisko palīdzību sekmīgai izglītības apguvei.

11. Kopā ar izglītības pakalpojumu sniedzējiem izstrādāt un realizēt apmācības programmas vecākiem darbam ar mācīties maz motivētiem bērniem.

12. Kopā ar karjeras centriem pilnveidot profesionālās orientācijas darbu skolās:

- dot pilnu priekšstatu par visu izglītības sistēmu, lai skolēns varētu veidot vīziju savai dzīvei;
- skolēnu iemācīt veikt pilnu pašnovērtējumu (ne tikai zināšanas, ko atspoguļo atzīmes, bet arī spējas, ko uzrāda speciāli testi);
- ar piemēriem rādīt sakarības starp izvēlēto profesiju un skolā apgūstamajām konkrētajām zināšanām.

LITERATŪRAS SARAKSTS

A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels. 30.10.2000.

Presidency Conclusions. Barcelona, European Council, 15 and 16 March 2002.
(www.ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf)

Eiropas Komisijas Sociālās iekļaušanas ziņojums, 2003.

Center for Democratic Education. (2003) *School dropout predictors and consequences. Research study in five districts of Albania*. Tirana.

European Commission (2003) 685(01) *Communication from The Commission "Education & Training 2010" The Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent reforms*. European Commission.

The Role of Education in Combating Social Exclusion. Background paper. Conference Making Europe and Central Asia fit for Children. Sarajevo, 13-15 May, 2004. (www.auswaertiges-amt.de/www/en/aussepolitik/menchenrecht/mr_inhalte_ziele/sgv_programme_hm/)

Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērniem pašvaldībās. (2003) Rīga, UNDP.

Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. (2002) Statistikas datu krājums, Rīga.

Svešvārdu vārdnīca. (1999) Jumava, Rīga.

Psiholoģijas vārdnīca. (1999) Rīga.

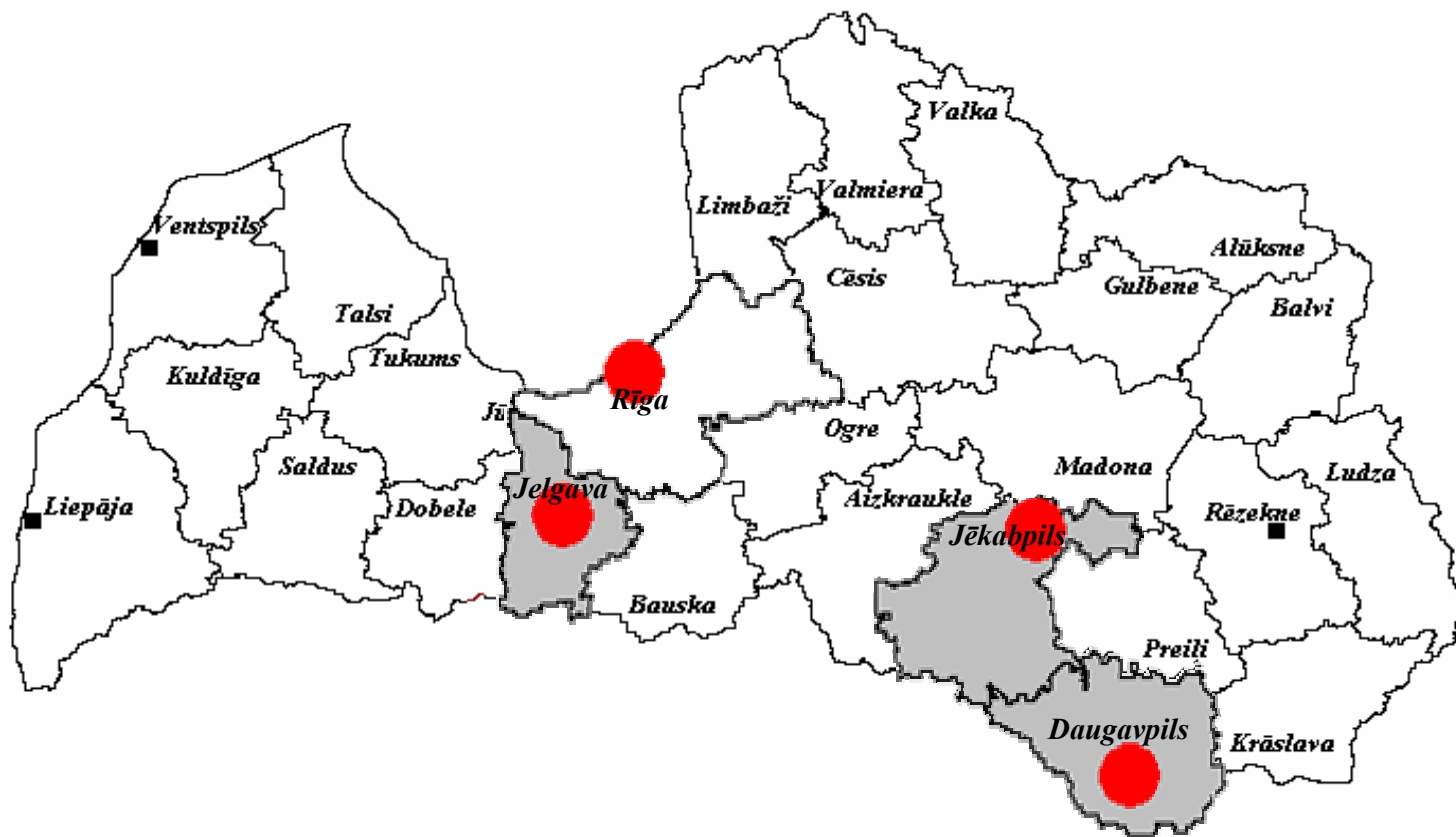
Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. (2000) Rīga.

Энциклопедический социологический словарь. (1995) Москва, ИСПИ РАН.

E. Biķis. Konference „Bērnu un jauniešu veselība vakar, šodien, rīt”.
www.delfi.lv/news/comment/comment/article.php?id=8338980.

PIELIKUMI

1. **pielikums.** Aptaujas teritoriālais izvietojums
2. **pielikums.** Intervijas-aptaujas ar skolēniem forma
3. **pielikums.** Intervijas-aptaujas ar skolēnu vecākiem forma
4. **pielikums.** Intervijas-aptaujas ar skolotājiem forma
5. **pielikums.** Albānijas un Latvijas pētījumu salīdzinājuma dati

Pētījumā ietvertās sociāli teritoriālās kopības

Intervija ar skolēnu

1. Kopš kura laika Tu vairs regulāri neapmeklē skolu? _____
 2. (1)Ar cik draugiem (tuvjiem) Tu parasti satiecies?(*skaits*) _____
 3. (2)Vai draugiem ir tikpat gadu cik Tev?
a) jā b) gandrīz c) nē
 4. (3)Vai tavi draugi apmeklē skolu?
a) visi b) daži b) neviens
 5. (4)Vai Tavi draugi strādā?
a) visi b) daži c) neviens
 6. (5)Cik ilgi Tu ar viņiem satiecies (draudzējies)?(*mēneši*) _____
 7. (6)Vai Tu vienmēr ieklausies savu draugu viedoklī?
a) parasti b) reizēm c) nekad d) nav atbildes
 8. (7)Vai Tu esi sācis strādāt algotu darbu?
a) jā b) nē
 9. Kā Tu pavadi dienu?
a) tiekos ar bijušajiem skolas biedriem
b) man ir jauni draugi
c) izklaidējos
d) strādāju
e) citi varianti _____
-
-
10. (13) Vai Tu esi apmierināts pats ar sevi?
a) jā b) nē c) nezinu
 11. (12) Vai Tu sev šķiet kompetents, zinošs cilvēks?
a) jā b) nē c) nezinu
 12. (14) Vai Tu smēķē?
a) jā b) nē c) nav atbildes
 13. (15)Kad Tu gāji uz skolu, vai Tu piedalījies ārpusstundu pasākumos?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 14. (17)....., vai Tu biji apmierināts ar savām atzīmēm?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 15. (18)....., vai Tu pārkāpi skolas noteikumus?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 16. (19)....., vai Tu labi sapraties ar saviem skolas biedriem?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 17. (20)....., vai Tu biji apmierināts ar skolotāju izturēšanos?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 18. (21)....., vai Tu labi izturējies pret skolotājiem?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 19. (22)....., vai Tavi vecāki interesējās par Tavām sekmēm?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 20. (23)....., vai Tavi vecāki Tev palīdzēja mācībās?
a) parasti b) reizēm c) nekad
 21. (24)....., vai Tavi vecāki tikās ar Taviem skolotājiem?
a) parasti b) reizēm c) nekad

22. Kurš no mācību priekšmetiem Tev sagādāja vislielākās grūtības? _____

23. (25) Vai vecāki piekrīt, ka Tu neturpini apmeklēt skolu?

- a) jā b) nē c) nezinu

24. (27) Vai laikā, kad Tu pameti skolu tev bija kādas problēmas ģimenē?

- a) konflikti ģimenē b) saistībā ar mani c) tādu nebija

25. (28) Vai Tu ar vecākiem jebkad apspried savas problēmas?

- a) parasti b) reizēm c) nekad

26. (29) Vai Tu tici, ka izglītība nodrošina labāku nākotni?

- a) jā b) nē c) nezinu

27. (30) Paskaidro, kāpēc Tu pameti mācības? _____

28. (31) Vai Tu vēlies atkal atgriezties skolā?

- a) jā b) iespējams c) nē

29. (32) Ja jā, tad kuru no zemāk minētajām apmācības formām Tu izvēlētos?

- a) Turpināt mācības iepriekšējā skolā
b) vakarskolu
c) profesionālās izglītības sistēmu
d) apmācību korekcijas klasē

30. (33) Vai Tu zini par ko vēlētos kļūt nākotnē?

- a) jā b) iespējams c) nē

31. (33a) Ja jā, tad par ko? _____

** Iekavās salīdzināšanas nolūkā norādīti atbilstošie jautājumi analogā pētījumā Albānijā*

Intervija ar vecākiem*

- (1) Intervējamā persona:
 a) māte b) tēvs c) vecvecāki d) citi _____
1. (3) Ģimenes dzīves vieta (*pilsēta, pagasts*) _____
 2. (4) Vai ģimene pēc 90-tajiem gadiem ir mainījusi dzīves vietu?
 a) jā b) nē
 3. (5) Bērnu skaits ģimenē:
 1 2 3 4 4<
 4. (6) Cik cilvēki ģimenē strādā algotu darbu? _____ cilvēki
 6. (16) Vai tēvs strādā?
 a) jā b) nē
 7. (16a) Ja jā, tad par ko? _____
 8. (17) Vai māte strādā?
 a) jā b) nē
 8. (17a) Ja jā, tad par ko? _____
 9. (7) Ģimenes ikmēneša ienākumi (latos):
 a) līdz 70.- b) 71.- - 100.-
 c) 101.- - 150.- d) vairāk par 150.-
 10. (8) Vai Jūsu ģimene saņem sociālo palīdzību?
 a) pastāvīgi b) reizēm c) nekad
 11. (11:12) Vai bērna vecāki
 a) dzīvo kopā b) ir šķīrušies
 c) viens miris d) citi varianti _____
 12. (14) Cik klašu izglītība ir tēvam? _____
 13. (15) Cik klašu izglītība ir mātei? _____
 14. (19) Kāds bija iemesls kāpēc Jūsu bērns neturpina/ja izglītību?

 15. (20) Vai Jūs piekrītat, ka bērns pamet skolu?
 a) jā b) nē c) nav atbildes
 16. (22) Vai Jūsu bērns ir praktiski vesels?
 a) jā b) slimīgs c) invalīds
 17. (23) Vai Jūs ticat, ka izglītība nodrošina labāku nākotni?
 a) jā b) iespējams c) nē
 18. Vai Jūs pēdējā gada laikā esat apmeklējis/jusi skolu?
 a) jā b) nē
 19. Vai skolotāji pēdējā gada laikā ir apmeklējuši Jūs mājās?
 a) jā b) nē
 20. Vai Jūs sekojat līdz bērna mācībām mājās?
 a) pastāvīgi b) reizēm c) nekad
 21. Vai ģimenē tiek apspriests jautājums par bērna izglītības turpināšanu?
 a) jā b) runājuši esam c) nē
 22. Kura no zemāk minētajām iespējām bērna izglītības turpināšanai būtu Jums vispieņemamākā?
 a) turpināt izglītību tajā pat skolā
 b) turpināt izglītību vakarskolā
 c) turpināt izglītību profesionālās izglītības sistēmā
 d) turpināt mācības korekcijas klasē

* Iekavās salīdzināšanas nolūkā norādīti atbilstošie jautājumi analogā pētījumā Albānijā

Intervija ar skolotājiem*

1. (2)Pašvaldība _____
 2. (3)Pilsēta/ciems _____
 3. (4)Skola (*nosaukums*) _____
 4. (5)Dzimums: S ____ V ____
 5. (6)Vecums: _____ gadi
 6. (7)Cik priekšmetos un kādos bija nesekmīgs(*nosauciet*) _____
-
7. (8)Kopš kura laika neapmeklē skolu (*mēnesis, gads*) _____
 8. Viņā/as apmeklējums bija:
 - a) regulārs b) ne visai regulārs c) pilnībā neregulārs
 9. (15) Vai viņš/a bija motivēts mācīties?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 10. (24) Vai viņš/a stundās izpildīja uzdotos uzdevumus?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 11. Kurš mācību priekšmets viņam/ņai padevās vislabāk? (*nosauciet*) _____
-
12. (26)Vai viņš/a uztraucās par savām sekmēm?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 13. (12)Vai skolēnam bija uzmanības traucējumi?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 14. (18) Vai viņam/ai bija nesaskaņas ar Jums vai citiem skolotājiem?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 15. (19) Vai viņam/ai bija nesaskaņas ar skolas biedriem?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 16. (11)Vai skolēns izturējās agresīvi?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 17. (21) Vai viņš/a bija psiholoģiski jūtīgs?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 18. (14)Vai pēc Jūsu domām skolēns lietoja narkotikas?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 19. Vai pēc Jūsu domām skolēns lietoja alkoholu?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 20. (15)Vai Jums bija informācija, ka viņš/a smēķē?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 21. (30) Vai bērns iesaistījās interešu grupās (pulciņos)?
 - a) jā b) nezinu c) nē
 22. (20)Vai viņš/a izklaidējās kopā ar skolas biedriem?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 23. (22)Vai viņš/a daudz laika veltīja izklaidēm?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 24. (27) Vai vecāki ar Jums uzturēja sakarus?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 25. (28) Vai Jūsu komunikācija ar viņiem bija efektīva?
 - a) parasti b) reizēm c) nekad
 26. (29)Kā Jums šķiet vai ģimenē bija problēmas?

- a) jā b) iespējams c) nē
27. (31) Vai viņam/ai patika skola?
a) jā b) iespējams c) nē
28. (32) Kā Jums šķiet kādi bija iemesli, kas ietekmēja bērna “atbiršanu”? Lūdzu, aprakstiet! _____

** Iekavās salīdzināšanas nolūkā norādīti atbilstošie jautājumi analogā pētījumā Albānijā*

Albānijas un Latvijas pētījumu salīdzinājuma dati*

	Albānija		Latvija	
Pētījumā piedalījās:				
Kopā:	1130		569	
t.sk.				
Drop-out	301		78	
Riska grupa	100		204	
Skolēni	150		-	
Skolotāji	283		158	
Vecāki	296		129	
Vecums	7 - 17		14 - 20	
Drop-out laika posmā	1996 - 2002			
Agresivitāte				
Ir	1,7%		2,6%	
Reizēm	18,3%		42,3%	
Nav novērojama	74,4%		55,1%	
Traucēta uzmanība				
Parasti	-		20,9%	
Reizēm	-		51,9%	
Nekad	-		24,7%	
Skolēni labi izturējās pret skolotājiem	Skolēni	Skolotāji	Skolēni	Skolotāji
Parasti	64,0%	69,0%	42,3%	31,7%
Reizēm	24,6%	17,6%	49,4%	62,7%
Nekad	2,3%	1,7%	3,3%	5,6%
Skolēni apmierināti ar skolotāju izturēšanos				
Parasti	58,8%		36,7%	
Reizēm	28,2%		58,6%	
nekad	4,0%		4,7%	
Nesaskaņas ar vienaudžiem				
Nav nekad	47,8%		43,0%	
Dažreiz	41,2%		52,5%	
Parasti	2,7%		3,2%	
Pārkāpj skolas noteikumus				
Parasti	4,7%		6,5%	
Dažreiz	44,5%		74,9%	
Nekad	39,5%		18,6%	
Skolēni smēķē vai lieto narkotikas			Skolēni	Skolotāji
Smēķē			53,6%	42,9%
Reizēm			-	26,6%
Nekad			35,4%	30,5%
Attieksme pret skolu				
Ir interese	22,3%		19,0%	
Ir nedaudz	37,2%		60,8%	
Nav intereses	39,9%		19,6%	
Motivācija mācīties				

Ir	6,3%		15,1%	
Dažreiz	41,9%		64,8%	
Nav	50,5		20,1%	
Piedalīšanās ārpusstundu pasākumos				
Bieži	18,6%		10,8%	
Reti	44,9%		-	
Reizēm	35,5%		31,0%	
Nekad	-		58,2%	
Tic, ka izglītība garantē labāku nākotni				
	Drop	Vec.	Skolēns	Vecāki
Jā	25.9%	45.2%	67,4%	73,4%
Iespējams	53.2%	43.2%	18,4%	20,3%
Nē	5.0%	9,0%	-	6,1%
Nezinu	-	-	10,6%	-
Vai tu esi apmierināts ar savām atzīmēm				
Parasti	11.3%		5,3%	
Reizēm	31.9%		78,7%	
Nekad	39.2%		13,8%	
Jūtīgi				
Parasti	33.2%		14,8%	
Reizēm	44.5%		63,9%	
Nekad			21,3%	
Vecāki uzskata, ka bērni ir veseli				
Veseli	83.0%		73,9%	
Ir problēmas	11.0%		26,1%	
Nav atbildes	3.7%		-	
Mainīja dzīves vietu				
Jā	30.0%		36,7%	
Nē	68.0%		63,3%	
Bērnu skaits ģimenē				
1			22.5%	
2			37.5%	
3			21.6%	
4			5.8%	
Vairāk	69.0%		12.5%	
Vecāki				
Abi	93.0%		86,9%	
Viens vecāks	6.3%		10,2%	
Nav vecāku	0.7%		2,6%	
Bērni dzīvo kopā ar				
Abiem vecākiem	92.0%		45,6%	
Ar vienu vai vecvecākiem	8.0%			
Vecāki šķīrušies				
	5.0%		41.3%	
Ģimenē strādā				
Neviens	21.0%		6,4%	
Viens	56.0%		59,6%	
Divi	16.6%		30,9%	

Trīs	3.0%	1,1%
Vai tēvs strādā		
Jā	54.0%	89,1%
Nē	44.0%	10,9%
Vai māte strādā		
Jā	17.0%	89,7%
Nē	82.0%	10,3%
Vai tu ar vecākiem apspried savas problēmas		
Nekad	34.2%	22,7%
Parasti	17.6%	16,0%
Reizēm	26.6%	56,0%
Vecāku attieksme, ka bērns pamet skolu		Skolnieks Vecāki
Piekrīt	34.6%	1,9% 3,9%
Nepiekrīt	45.8%	83,9% 56,6%
Nav atbildes	17.9%	10,3% 39,5%
Vai vecāki interesējas par bērna sekmēm		
Parasti	12.6%	69,5%
Reizēm	45.8%	22,7%
Nekad	30.0%	7,8%
Vai vecāki sekoja mācībām mājās		Skolnieks Vecāki
Parasti	12.6%	69,5% 35,6%
Reizēm	45.8%	22,7% 49,6%
Nekad	33.2%	7,8% 9,3%
Vai vecāki palīdzēja mācībās		
Parasti	5.3%	27,7%
Reizēm	28.9%	53,9%
Nekad	60.1%	17,4%
Draugi		
4 un vairāk	20.6%	65,4%
3	24.0%	14,9%
2	33.0%	12,3%
1	14.0%	7,1%
neviens	2.0%	0,3%
Draugu vecums		
Tikpat cik man	48.0%	28,4%
Gandrīz	36.0%	48,2%
Nē	10.0%	18,1%
Vai tavi draugi apmeklē skolu		
Visi	29.0%	48,9%
Daži	40.0%	44,0%
Neviens	26.6%	5,3%
Vai tavi draugi strādā		
Visi	4.0%	7,1%
Daži	26.0%	50,7%
neviens	65.6%	36,1%

Vai tu ieklausies savu draugu viedoklī		
Parasti		13,8%
Reizēm		69,5%
Nekad		5,0%
Nemāku teikt		11,0%

*Albānijas rezultāti no drop-out.

Latvijas rezultāti no atbirušajiem un atbirstošajiem.